

DIPLOMADOLGOZAT

Név: Varga-Aracsi Anita
szak: neveléstudomány MA

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Kaposvári Campus
Neveléstudomány mesterszak

AZ UNDERCLASS REVOLÚCIÓJA

Belső konzulens: Dr. Gombos Péter
főigazgató-helyettes

Készítette: **Varga-Aracsi Anita**
SJ35PQ
levelező tagozat

Intézet/Tanszék: **Neveléstudományi Intézet**

Kaposvár

2024

Tartalom

Bevezetés.....	5
A származás társadalmi kontextusa	8
Etnikai identitás a szakirodalom tükrében.....	8
Nyelvészeti megközelítések.....	13
A cigányság társadalmi sajátosságai – esélyegyenlőtlenség és underclass	15
Roma oktatáspolitikai helyzet	19
Az eltérő szocializáció hatásai	19
Társadalmi mobilitás.....	25
A kutatási háttér.....	28
A kutatás bemutatása	28
A kutatás módszere – a mintavétel.....	28
Kutatási eredmények.....	30
A vizsgálatba bevont személyek.....	31
Első interjú – K. I. (Babócsa)	31
Családi háttér, gyermekkor	31
Iskola és tanulás	33
Egzisztencia és társadalmi mobilitás	35
Identitás és reziliencia	37
Második interjú – O. L. (Budapest/Ötvöskónyi)	41
Családi háttér, gyermekkor	41
Iskola és tanulás	43
Egzisztencia és társadalmi mobilitás	45
Identitás és reziliencia	49
Harmadik interjú – O. I. (Barcs)	52
Családi háttér, gyermekkor	53
Iskola és tanulás	54
Egzisztencia és társadalmi mobilitás	57
Identitás és reziliencia	60
A kutatási eredmények összegzése	62
Összehasonlító elemzés az Óhidy-féle kutatással	65
Konklúzió	66
Felhasznált irodalom	69
Mellékletek.....	72
Függelék	72

Táblázatjegyzék	72
Nyilatkozatok.....	73
Interjú felhasználásról szóló nyilatkozatok	73
Hallgatói nyilatkozat.....	76
Konzulensi nyilatkozat.....	77

Bevezetés

A társadalom különböző tagjai közötti békés, elfogadó és nyitott szemlélet ösztársadalmi érdek. A nyitott attitűd jellemzője, hogy kíváncsi vagyok arra, ami rajtam kívül áll – annak a szemléletnek a mentén, hogy –, szeretném megismerni mások kultúráját, hagyományait, szokásrendszerét és sokszínűségét. Magyarországon a legnagyobb számú kisebbségi csoportot a cigány népesség alkotja (Kemény–Jankó–Lengyel, 2004; Dupcsik, 2009; Szabóné, 2012). Azzal a ténnyel együtt is, hogy közös hazában és több száz éve közöttünk élő etnikumról van szó, máig elmondható, hogy számos alapvető ismeretnek híján vagyunk velük kapcsolatban. Vajon mi ennek az oka?

A szakirodalom számos oldalról vizsgálja ezt a kérdést, azonban konzekvens választ ezzel együtt is meglehetősen nehéz rá találni. Jelen munkám elméleti meghatározásának alappillére, hogy a cigányság eredetével, etnikai identitásával kapcsolatos irányokat – a teljesség igénye nélkül – felvázoljam. A cigányságról a legtöbb esetben mint a társadalom peremén lévő társadalmi csoportról esik szó. Sikereikről, tanulási eredményességükről a köznyelvben szinte alig vagy egyáltalán nem is lehet hallani. Ha az oktatási rendszerrel kapcsolatban negatív utat bejárt tanuló példáját említik, akkor viszont egyáltalán nem ritka, hogy roma vagy cigány diák kerül szóba. Hátrányos helyzet, lemorzsolódás, esélyegyenlőtlenség, diszkrimináció... Ezek a kifejezések mára az iskolarendszerben mindenki előtt ismertek. Azonban engem a *siker* érdekel, különös tekintettel arra, hogy az esélyegyenlőtlenséggel leginkább sújtott cigány származású gyerekek sikere elősegíthető-e és ha igen, akkor hogyan.

Vajon min múlik az, hogy valaki mennyire tud eredményessé válni a saját életében? Milyen tényezők befolyásolják a sikerességét? Lehetünk-e mások támogatása nélkül is eredményesek vagy ehhez szükség van társadalmi szintű jelenlétre? Mennyire határoz meg bennünket az, hogy hova születtünk? A származási identitás és a sikeressé válás esélye szignifikáns összefüggésben van-e egymással? Ezen kérdések mentén alakult ki bennem jelen dolgozatom témája.

Több mint tíz éve dolgozom szociálpedagógusként a Csurgó Járási Családsegítő és Gyermekjóléti Központnál. Munkám során kezdetben családgondozóként dolgoztam a környékbeli hátrányos helyzetű, többségében roma/cigány családokkal. 2022 óta iskolai szociális segítőként több oktatási intézményben vagyok jelen, ahol zömében a mélyszegénységben élő családok gyerekeivel vagyok kapcsolatban. Csurgói lakosként a környező településeket oktatási, gazdasági és társadalom-összetételi szempontból is jól ismerem. Saját tapasztalatom azt mutatja, hogy a hátrányos helyzetű, nehéz anyagi és szociális körülmények között élők helyzete az elmúlt évtizedek alatt nem változott pozitív irányba. Különösen igaz ez az állítás a társadalmi kirekesztettséggel leginkább sújtott roma/cigány lakosságra. (Diplomamunkámban a roma/cigány elnevezést egymás szinonimájaként használom, bármiféle minősítésbeli megkülönböztetéstől mentesen.)

A mélyszegénységből való kitörés lehetősége tehát a csurgói járás területén is folyamatos kihívások elé állítja az itt élő családokat. De mi lehet az, ami esetleg valakinek valódi áttörést hozhat? Van(nak)-e olyan faktor(ok), amely(ek) a hátráltató tényezők ellenére is sikerre tud(nak) vinni egy embert? Mit csinál vagy mit gondol másképp az, aki képes pozitív irányban változtatni az életén? A családi háttér hogyan befolyásolja egy ember sorsának alakulását? Ezekre a kérdésekre keresem a választ. Neveléstudományi tanulmányaim alatt tovább erősödött bennem a válaszkeresés igénye, így miután az egyetemi képzés megteremtette a szakmai ismeretanyag megszerzésének lehetőségét, a diplomamunkám kutatásába nagy lelkesedéssel és kíváncsisággal vágtam bele.

Diplomamunkám kutatási témaköre a Somogy vármegyéhez köthető roma/cigány származású, mélyszegénységbe született és nehéz sorsú gyermekként felnövő férfiak életútjának vizsgálata, akik képesek voltak változtatni életükön és mára elmondható róluk, hogy önmaguk elégedettek az életükkel, emellett a környezetük is elismeri munkásságukat. Ilyen kontextusban tehát „sikerre vitték sorsukat”. (Miután a siker definíciója szubjektív eltérésekkel határozható meg, emiatt kutatásomat nem egy előre meghatározott sikeresség-sémára építettem fel – például diploma megszerzése, anyagi

jólét –, hanem minden esetben a környezet megítélése és az egyén önmagáról alkotott véleménye alapján választottam ki a kutatás szereplőit.)

Annak érdekében, hogy a témát minél mélyebben tudjam feltárni, a narratív életútinterjút mint kvalitatív kutatási módszert használtam. 2024 januárjában és februárjában három Somogy vármegyei illetőségű roma/cigány származású férfivel készítettem félig strukturált életútinterjút. Az interjúk célja, hogy felderítsem azokat a segítő és hátráltató tényezőket, melyeknek szerepe lehetett a sikeressé válásuk folyamatában. Céлом az egyének szintjén való megküzdés képességének megismerése és annak feltárása, hogy milyen szemlélet szükséges ahhoz, hogy az eleve determinált hátrányos helyzetből feljebb jusson valaki a társadalmi hierarchiában.

A téma relevanciáját – jelen munkám során – két irányból közelítem meg. Egyrészt társadalmi szinten lényeges az értékelismerő szemlélet. Annak felismerése és elismerése, hogy kutassuk fel azokat a rejtett értékeket, kincseket, melyek az emberekben megtalálhatóak, mert ezek megbecsülése hosszú távon az egész társadalmat erősíteni fogja. Másrészt úgy vélem, hogy különösen neveléstudományi szempontból lényeges az, hogy a vizsgálat során felkutatott pozitív életutakkal hitet adjunk a roma/cigány közösségekben élő vagy tanuló gyerekeknek, hogy ilyen történetek szereplőivé akár önmaguk is válhatnak.

A származás társadalmi kontextusa

Etnikai identitás a szakirodalom tükrében

A cigánysággal a 14. század végétől együtt élünk Magyarországon (Szabóné, 2012). Ezzel együtt a velük foglalkozó kutatások inkább csak a II. világháborút követően kerültek a tudományos érdeklődés középpontjába, amikor az antropológusok számára nyilvánvalóvá vált, hogy az egész társadalom szintjén fontos a cigány közösségek mélyebb megismerése. A cigány népekre jellemző volt, hogy a többségi társadalomtól mindig elkülönülve élt, melynek oka egyrészt a mindig bennük lévő idegenség érzés, másrészt egyfajta önvédő mechanizmus (Szabóné, 2012). A roma és nem roma közösségek közötti társadalmi távolság hol csökkenni, hol növekedni látszott, attól függően, hogy épp milyen gazdasági, politikai vagy kulturális változások hatottak az adott korokban. A 18. század végétől, majd később a 20. század közepén azok, akik jobb munkaerőpiaci státuszba kerültek, egyre közelebb tudtak kerülni ahhoz, hogy asszimilálódjanak a többségi társadalomhoz. (Ők jellemzően vagy zenéléssel, vagy később ipari vagy gyári munkákkal foglalkozó emberek voltak.) Ez a tendencia az 1990-es évekre megfordult, olyannyira, hogy a rendszerváltást követően – amikor gazdasági átalakulások mentek végbe az országban –, a cigány népesség helyzetére egyre inkább a kirekesztettség lett a jellemző (Szabóné, 2012).

A magyarországi cigányságról több kontextusban kell beszélni. A szociológiai koncepció értelmében a cigányság helyzete mindig összefüggésben áll a mindenkori politikai viszonyokkal. A kutatások rávilágítanak arra is, hogy a cigányságnál a hátrányos helyzet, illetve a halmozottan hátrányos helyzet továbböröklődése figyelhető meg, mely által az esélyegyenlőtlenségek újratermelődnek (Fogarasi, 2007).

Térjünk ki arra, hogy mit takar ma a hátrányos, illetve a halmozottan hátrányos helyzet Magyarországon.

2013. szeptember 1-ig a hátrányos helyzet fogalmi köre az alacsony jövedelemmel bíró, szegény családok gyermekeire terjedt ki, akik jegyzői hatáskörben jogosultak voltak a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény

igénybevételére. Halmozottan hátrányos helyzetű gyermeknek az minősült, akinek a szülei nem rendelkeztek nyolc általánosnál több befejezett iskolai végzettséggel és erről maguk tettek nyilatkozatot a település jegyzője előtt. 2013-tól ez a fogalmi keret oly módon változott, hogy a fentiekén túl a hátrányos helyzet kategóriájához az alábbiak közül minimum egy hátránynövelő jellemzőnek is teljesülnie kellett az alábbiak közül (Varga, 2016):

- szülők alacsony iskolai végzettsége,
- a szülő tartósan fennálló munkanélküli státusza,
- elégtelen lakhatási körülmények.

Egy jogszabály-módosítás értelmében a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultság önmagában nem elégséges hátránydefiniáló tényező. A halmozottan hátrányos helyzet esetében a hátránynövelő jellemzők közül minimum kettőnek kell fennállnia, illetve a törvény értelmében minden gyermekvédelemben felnövő gyerek is halmozottan hátrányos helyzetűnek minősül (Varga, 2016).

Annak meghatározása, hogy mit értünk cigányság alatt, kétféle kontextusban értelmezhető. Egyrészt az aktuális hatalmi viszonyok megközelítése mentén, a társadalmi többség általi nézőpontból, másrészt az adott társadalmi csoport saját álláspontja alapján. Ilyenformán tehát a cigányság jellemzői nem írhatóak le konstans módon, mert időben és térben folyamatosan változó, a történelmi korok által is meghatározott jelenségről van szó (Fogarasi, 2007).

„Van, aki nemzetiségként, van, aki etnikumként, van, aki kulturális csoportként, van, aki társadalmi osztályként, illetve réteggként, és van, aki egyszerűen deviáns társadalmi csoportként említi őket.” (Fogarasi, 2007 p. 29)

A cigánysággal kapcsolatos vizsgálatok számos tudományterületet érintenek, úgymint: néprajz, szociológia, antropológia, romológia, történelemtudomány, kriminalisztika, zenetudomány (Dupcsik, 2009). Eredetükről – szűkös írásbeliségük híján – az utóbbi pár évtizedig különféle elméletek láttak napvilágot. A cigányság, mint a terminológia társadalomtudományi kontextusba helyezése a saját etnikumukat is foglalkoztatja, s egyáltalán nem egyszerű kérdés (Dupcsik, 2009).

A szakirodalom tanulmányozása után megfigyelhető, hogy még a szociológusok körében sincs konzekvens meghatározás arra vonatkozóan, hogy kik és milyen szempontok alapján nevezhetők cigánynak vagy romának.

A téma kutatásával kapcsolatban jellemzően az alábbi két megközelítés képezi a társadalomtudományi definiálás alapját (Molnár, Skultéty, 1999):

- cigány az, aki saját önmeghatározásában annak vallja magát, illetőleg
- cigány az, akit a környezete annak tart (életmódbeli sajátosságai vagy külső jegyei miatt).

Törzsök Judit kutatásai is azt támasztották alá, hogy a cigányság fogalom-magyarázata nem pontosan meghatározható. Ilyenformán a társadalmi viszonyrendszertől és az aktuális korszaktól egyaránt függ, hogy miként definiáljuk. Hozzáteszi azt is, hogy annak determinálása, hogy mit értünk cigányság alatt, nagyban függ attól, hogy milyen a cigányság és a nem cigányság közötti társadalmi viszonyrendszer, az általános vélekedés, illetve az esetleges sztereotípiák, amelyek az adott társadalom nézeteire hatással lehetnek (Törzsök, 2001). Identitásalakulásukat az is nehezítette, hogy az évszázadok folyamán folyamatosan változott, hogy az adott társadalom miként határozta meg őket. A 14. században etnikai csoportként tekintettek rájuk, majd a társadalmi változások mentén egyre inkább a társadalom peremére szorult, marginalizálódó rétegének tekintették őket. Annak ellenére, hogy Londonban már 1971-ben megrendezték az első roma/cigány világtalálkozót és 1977-ben az ENSZ által sajátos etnikai csoportként definiálták a cigányságot, hazánkban egészen az 1993. évi Nemzeti és Etnikai törvényig nem társadalmi csoportként, hanem negatív társadalmi réteggként határozták meg őket (Szabóné, 2012).

A magyarországi cigány lakosság egészére vonatkozóan három reprezentatív felmérés készült. 1971-ben, 1993-ban, majd 2003-ban (Kemény-Janky-Lengyel, 2004). Mindhárom kutatás alapegysége a háztartás volt, cigányként való meghatározottságként pedig azt vették alapul, hogy cigány az, akit a nem cigány környezete annak tart. 1971-ben a kutatás fókusza arra irányult, hogy számba vegye a társadalomban elfoglalt helyüket, nyelvi és településtípusok szerinti földrajzi megoszlásukat, családi és lakhatási

körülményeiket, iskolázottságukat, foglalkoztatottságukat, illetve jövedelemviszonyaikat.

Az 1993-ban végzett kutatás a rendszerváltást követő változások szerepét vizsgálta a kutatásba bevont cigány lakosságra vetítve, míg a 2003-ban végzett reprezentatív felmérésnek a célja, hogy milyen hatásai lettek a gazdaságban és a társadalomszerkezetben végbemenő változásoknak a népcsoport életét tekintve (Kemény–Janky–Lengyel, 2004).

A földrajzi eloszlást tekintve a roma/cigány lakosság aránya az alábbiak szerint változott a három vizsgálati időszakot tekintve (Kemény–Janky–Lengyel, 2004):

1. táblázat: A cigány lakosság arányának változásai a három, reprezentatív kutatás idejét tekintve (Forrás: Kemény–Janky–Lengyel: A magyarországi cigányság 1971-2003)

Régió	1971	1993	2003
Bp. iparvidék	19,0	18,2	17,77
Kelet	23,0	19,8	19,69
Alföld	16,0	12,0	9,39
Észak	20,4	24,3	32,17
Dél-Dunántúl	20,0	22,8	17,51
Nyugat	1,4	2,9	3,46
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az adatokból megfigyelhető, hogy az északi régiókban jelentősen növekedett, a nyugati területeken kisebb mértékben, de szintén nőtt a cigány népesség aránya. A többi régióban viszont az első és a harmadik kutatás idejét összevetve – eltérő arányban, de – csökkenni látszik a cigány lakosság aránya.

Az 1971-es adatok szerint a roma lakosság 2/3-a telepeken élt, rossz szociális körülmények között, szegregáltan a társadalom többi csoportjától. 1993-ra ez úgy változott, hogy az urbanizáció miatt újfajta telepek kiépülése történt meg, a cigány népesség egy része a jobb munkaerőpiaci lehetőségek miatt a városokba költözött. Azonban a városokban az anyagi hátrányok miatt (alacsonyabb szintű munkák, kevesebb bevétel) jellemzően a városok szélére szorultak, ahol többségében szintúgy cigány családok éltek. 2003-ra 6%

körül lett azok aránya, akik telepeken éltek. Megfigyelhető, hogy ekkorra alakulnak ki az úgynevezett „cigánytelepülések”, amikor is a jobb sorsra vágyó emberek elhagyták ingatlanjaikat, jobb megélhetést remélve elköltöztek nagyobb településekre illetve városokba, és a hátrahagyott belterületi ingatlanokba beköltözött a cigány népesség, ezzel pedig tovább nőtt a települési elkülönülés mértéke (Kemény–Jankó–Lengyel, 2004).

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint 190.000 főre tehető azon személyek száma, akik etnikai hovatartozásukat tekintve roma/cigány kategóriába sorolták önmagukat. Ha ezt a számot összevetjük azzal, hogy hazánk területén a becsült létszám 5–600.000 fő lehet, akkor láthatjuk, hogy a cigányság számára sem teljesen egzakt a saját identitásmeghatározásuk. Identitásunk a társadalomban való meghatározottságunk alapján, társas interakcióinkkal kapcsolatos visszajelzések mentén formálódnak. Annak kérdése, hogy „Én ki vagyok?” annak részeként vizsgálendő, hogy „Milyen csoporthoz tartozom?”. Tehát az egyéni én-identitás és a csoport-hovatartozás kéz a kézben jár, amikor valaki szeretné meghatározni saját azonosságát (Szabóné, 2012). Számos eredetelmélet látott tehát napvilágot azzal kapcsolatban, hogy kiket értünk a „cigány” meghatározás alatt. Jellemző volt, hogy a különféle eredetelméletek általában nem az etnikai specifikumok alapján határozták meg e népeiséget, hanem a vándorló életmódjuknak köszönhetően. A roma elnevezés elterjedéséhez feltehetőleg az is hozzájárult, hogy a diszkriminatívnek vélt hangzásnak legyen egy pozitív csengésű szinonimája. Az elnevezés változásában azonban fontos megemlíteni, hogy a roma elnevezés nem a cigányság önmeghatározottságaként jött létre (Dupcsik, 2009).

Jelen vizsgálatom alanyai között is van olyan személy, aki találkozásunk első pillanatában kinyilvánította, hogy ő nem roma, hanem cigány származású és ezt a kifejezést szeretné használni az interjú alatt. Ennek értelmében tehát – ahogy már korábban is utaltam rá – magam is pusztán szinonimaként különböztetem meg a roma illetve a cigány szót, azonos jelentést tartalom mellett. (A napi nyelvi gyakorlatban egyébként a beások jellemzően cigánynak tartják magukat, a romani nyelvet beszélők és a romungrók pedig romának. Utóbbi szónak a romaniban, előbbinek a beásban van jelentése.)

A cigány népesség eredete számos felfogás szerint Indiához köthető. Nyelvi sajátosságaikban, vonásaikban, viseletükben, de zeneiségükben és foglalkozásaikban is vannak az együvé tartozásra utaló jelek (Rostás-Farkas, 2000). A történettudomány a 20. század második feléig csak azokat a népeket tekintette a történelem részének, melyek rendelkeztek saját állammal, írásbeliséggel, értelmiséggel és nemességgel (Dupcsik, 2009). A cigányság esetében a fenti kritériumok nem teljesültek. Fennmaradó írásbeliségük híján és vándorló életmódjuk kutatástörténetét vizsgálva azt láthatjuk, hogy az őshazaként számontartott Indiából három irányba indultak tovább. Az egyik csoport Perzsiába, a másik Szíria felé, míg a harmadik csoport Örményország felé vándorolt. Ennek értelmében a nyelvészettel összefüggő kutatások szír, örmény és európai cigányokról tesznek említést (Rostás-Farkas, 2000).

A cigány népesség bizonyos csoportjai már a 10–11. században megtalálhatóak voltak Krétán és Peloponnészoszon, ezért az európai cigányok nyelvészeti struktúrájában görög elemek is fellelhetőek. Görögországból a Duna vonalában haladtak, érintve Szerbiát és Horvátországot. A korabeli feljegyzések szerint már 1418-ban Zürichben, 1427-ben Franciaországban, 1500-ban Angliában, 1512-ben pedig Finn- és Svédországban is fedeztek fel cigány népcsoportokat (Rostás-Farkas, 2000).

A roma/cigány népesség nyelvi csoportjainak megoszlása hazánkban:

- magyar cigányok/ „magyarcigányok”,
- oláh cigányok,
- beás cigányok.

A legnagyobb aránya (cca. 80% körüli) a romungróknak („magyarcigányoknak”) van (Szabóné, 2012; Forray, 2015). A romungrók ősei, a kárpáti cigányság volt lelelőször jelen hazánkban, akik saját nyelvüknek elhagyására és egyúttal a magyarországi közösségekbe való beolvadásra kényszerültek. A kárpáti cigányok lettek elsőként áldozatai az európai cigányüldözésnek, annak ellenére, hogy a kutatások szerint ők voltak a szórakoztatásban, muzsikálásban élenjáró cigány népesség, akiket jó szívvvel fogadtak megjelenésükkor a Kárpát-medencében (Rostás-Farkas, 2000).

A magyar cigányság nem egységes, három csoportját különbözteti meg a szakirodalom az alábbiak szerint (Szabóné, 2012):

- zenész cigányok,
- kereskedő cigányok,
- vályogvető, kosárfonó, alkalmi munkákból élő cigányok.

A zenész cigányság tartozik a legelőkelőbb réteghez, akik művészi képességeik által hamar elismertségre tettek szert, ezáltal közelebb kerülhettek a többségi társadalomhoz. Hazánk területén alakult ki a világszinten ismert és elismert cigányzene. Ahogy Rostás-Farkas György írja: a hazai cigányzenészek zeneileg magasan képzett emberek, akiknek tehetsége kiemelkedő a hazai művészeteket tekintve (Rostás-Farkas, 2000). A magyarcigányok főként a fővárosban, illetve annak agglomerációjában (Pomáz, Zsámbék) élnek ma is (Szabóné, 2012). A magyarcigányok önmagukra a cigány kifejezést használják (Forray, 2015).

A magyarcigány népelességen túl, Magyarországon élő nyelvi csoportok (Szabóné, 2012):

- beás cigányok,
- oláh cigányok.

A beás cigányok aránya 5% körül, míg az oláh cigányoké 17-20% körül mozog (Forray, 2015). Az oláh cigányok önmeghatározásukra a roma elnevezést is használják, beszélnek a romani nyelvet vagy annak kiművelt változatát, a lovárit. Jellemzően ők járnak cigány népviseletben. Foglalkozásukat tekintve pedig jellemzően lókereskedéssel foglalkoznak (Forray, 2015). Jellemzően a fővárosban, a Dunántúlon, illetve a Duna–Tisza közén élnek, de elszórtan találkozhatunk velük egyéb területeken is. Ehhez a csoporthoz tartozók őrzik leginkább a cigány kultúrát, a vallást és a szokásrendszerüket (Rostás-Farkas, 2000). Ők nevezik magukat igazi cigánynak (Szabóné, 2012).

A beás cigányok – a magyar cigányokhoz hasonlóan – szintén a cigány szóval határozzák meg önmagukat. A 18. és a 20. század között folyamatosan érkeztek hazánk területére, főképp Romániából (Szabóné, 2012). Eredeti foglalkozásukat tekintve famegmunkálással foglalkoztak (pl. teknővájó, fakánál-készítő tevékenység), és jellemző előfordulási helyük a Dunántúl, bár elszórtan az Alföld egyes tájegységein is fellelhetőek (Forray, 2015). A beás

cigányok csoportja nem egységes, dialektust tekintve megkülönböztetik maguk között az árgyelánokat, a muncsánokat és a ticsánokat (Szabóné, 2012).

A cigányság társadalmi sajátosságai – esélyegyenlőtlenség és underclass

A vándorló életmódot folytató népesség zártan élt, melyben a közösségük tagjait a vérségi kapcsolat és a család felé érzett elköteleződés kapcsolta össze. Karavánokban haladva járták a világot és különféle tevékenységeket folytattak (fémmegmunkálás, állattartás, fafaragás stb.). Vándorlásaik alatt népességüknél társadalmi osztályok nem alakultak ki, mert mindig az egymással történő összedolgozás és együttműködés volt a megélhetésük biztosításának alapja. A cigányokat vándorlásaik során egyfajta misztikus titokzatosság övezte, melyben erőteljes hatása van annak, hogy kultúrájuk, viselkedéskultúrájuk és gondolkodásmódjuk alapvetően eltér az európai normáktól. Annak érdekében, hogy ehhez a különös vagy inkább különleges életmódhoz közelebb kerülhessünk, kultúrájuk megismerése nélkül nincs esély (Rostás-Farkas, 2000). Az előítéletességgel kapcsolatos attitűdvizsgálatok a 20. század közepétől egyre erőteljesebben kerültek az európai társadalomtudományi érdeklődés fókuszába (Törzsök, 2001). Mit értünk előítéletességen? Olyan csoportokkal vagy személyekkel szemben megnyilvánuló negatív, ellenséges attitűdöt, ami megnehezíti a társadalmi együttélést. Jellemzően olyan külső hatások mentén jön létre, mint a szocializáció, a családi vagy az iskolai nevelés, tehát mindazon kulturális tér, amelyben élünk (Erős, 2007).

„*Cigánynak lenni sosem volt kellemes Magyarországon.*” – írja Csepeli György (2008: 4.). Így volt ez a 18. században, elsőként a koncepciós perek, majd a 19. századi kötelező cigányösszeírások idején (amikor vándorló életmódjuk miatt állatok viselkedéséhez hasonlították őket) is. De a 20. század közepén sem volt más a helyzet, amikor a Márkus Mária által végzett, Bogardus-féle társadalmitávolság-skála eredményei azt mutatták, hogy a cigány „kategóriára” jutott a legtöbb előítéletes vélemény (Csepeli, 2008; Dupcsik, 2009). Az 1989-es rendszerváltás sem hozott pozitív változást, ugyanis a gazdasági átstrukturálódás következtében a cigányok munkaerőpiaci

helyzete már a létfenntartásukat veszélyeztette (Csepeli, 2008). A cigányság így lett az előítéletesség által leginkább sújtott kisebbség Magyarországon.

„A mindennapi élet élehetetlen lenne előítéletek s a hozzájuk hasonló gyorsan működő, jól kommunikálható, korábban betanult, gondolkodás nélkül alkalmazott megismerési receptek nélkül...” *„Ha az előítéletek tárgyai emberek, a következmények sors- és történelemformálóak lehetnek, akár az előítélet alkalmazóit, akár az előítélet által sújtottakat nézzük.”* (Csepeli, 2008: 2.)

Hogyan épül fel az előítéletesség? A csoportokra vonatkozó előítéletesség a csoport-hovatartozás alapját adja (Csepeli, 2008). A negatív előítéletek mentén szerveződő csoport-hovatartozás pedig abból a nézőpontból indul ki, hogy a leggyakrabban a saját csoportunkat tekintjük jobbnak és pozitívabbnak. Ebből alakul ki a negatív érzelmi viszonyulás következtében a diszkrimináció. Az előítéletesség azzal a kategorizációs különbségtevással jön létre, melynek kiindulópontjait a sztereotípiák képezik. A sztereotípiák pedig a számunkra ismeretlen emberek, dolgok, helyzetek irányába mutató ismeretlen feltételezések nyomán képződnek (Csepeli, 2008).

Babusik Ferenc 2004-ben végzett egy kutatást a roma népesség szociális, gazdasági, egészségügyi, illetve esélyegyenlőségi hozzáférési mutatói kapcsán. A felmérésnek több része volt, a gyógyszerköltségekkel kapcsolatos kérdésektől kezdve a paraszolvencián át, egészen addig a témáig, hogy milyen mértékben van jelen az egészségügyben a cigányokkal szemben tanúsított negatív attitűd. A kórházi szakellátást tekintve a romák által tapasztalt előítéletesség megélésével kapcsolatban az alábbi eredmények születtek (Babusik, 2004):

- 29,9% érezte semlegesnek a kórházi/szakrendelői viszonyulást,
- 17,7% nem érzett diszkriminatív fellépést, inkább rokonszenvet az ellátás során,
- 13,4% cigányellenes diszkriminációt érzett,
- 11,6% erős cigányellenes diszkriminációt érzett,
- 15,6% érezte, hogy nincs vele kapcsolatban diszkriminatív megnyilvánulás,
- 12,6% pedig kifejezetten elfogadó attitűdről számolt be.

Ezek az eredmények nem mondhatóak egyértelműen negatívnak, bár tény, hogy a kifejezetten elfogadó és az erősen cigányellenes attitűd között csak egy hajszálnyi különbség rajzolódott ki.

A romákkal szemben kialakult előítéletes attitűdre jellemző, hogy nem tesz különbséget roma és roma között, tehát mindenkire egyaránt érvényesül, attól függetlenül, hogy az adott egyén önidentitása mit mutat. A többségi társadalomban a romaellenes, diszkriminációs nézet mélyen beágyazódott, mellyel kapcsolatban az asszimilációra való törekvésben az a meghatározás él, hogy a cigány népességnek kell a többségi normákhoz illeszkedve tenni a roma integráció sikeréért. A kutatások szerint a hazai felnőtt népesség több, mint egyharmada egyetért a romák irányába mutató diszkriminációs szemlélettel (Örkény-Vári, 2009).

A rendszerváltást követő időszakban, amikor a roma népesség tömegét érintette a munkanélküliség, ez a leszakadó réteg „osztály alatti” réteggé vált. Ebben a folyamatban a leszakadók már nem képesek a társadalomhoz való kötődésre, annak mindennemű normái érvényüket veszítik számukra. Ez a folyamat az underclass jelenség, melynek tipikus megnyilvánulási formái az úgynevezett cigánytelepülések (Örkény-Vári, 2009). Az underclass fogalom az 1960-as évek elején jött létre, s Gunnar Myrdal írta le először, aki megfigyelte, hogy a világháborút követően történő gazdasági átszerveződés során bizonyos társadalmi rétegek kiszorultak a jóléti rendszerből (Ladányi-Szelényi, 2004). Számos underclass-elmélet látott napvilágot, melyek a folyamat okaként különböző értelmezéseket tettek, azonban három pontban azonosítást mutattak. Egyrészt, hogy az underclasst olyanok alkotják, akik a többségi társadalomtól elkülönülten élnek. Másrészt, hogy az underclasshoz tartozók a társadalom felesleges rétegének érzik magukat, megélhetésükben leginkább a szociális hálóra támaszkodnak. Harmadrészt, hogy az underclass tagjainak gyermekei ugyanebben a rétegben maradnak, tehát egyfajta generációs örökségként is jelen van.

Fontos azonban tisztázni, hogy bár a rendszerváltást követően erőteljes volt a romák társadalmi leszakadása, a jelenség nem hozható párhuzamba minden esetben a roma/cigány fogalommal. A roma népesség körében ugyanúgy találunk jobb helyzetben élő csoportokat is, akik a társadalmi

hierarchia magasabb helyét foglalják el. Az underclasshoz az a cigány népesség tartozik, akik elszegényedett társadalmi réteggé jellemezően a gettósított területeken élnek (Ladányi–Szelényi, 2004).

A társadalmi kirekesztés szociális alapú megközelítésének értelmében a lakóhelyi és iskolai szegregáció által érhető tetten legerősebben a romák esélyegyenlőtlensége. A szociális megközelítés mellett van egy politikai alapú megközelítése is a kirekesztés folyamatának, melynek alapjaként a roma népesség stigmatizálása és deviáns csoportként való feltüntetése az elfogadott nézet. A politikai alapon történő kirekesztést támogatják az intézményi szinten megnyilvánuló elkülönítések (szegregáció) vagy a média negatív hatásai, de akár a radikális politikai mozgalmak is (Örkény–Vári, 2009).

Hogy miben érhető tetten a roma társadalommal szembeni kriminalitás erősödése, arra Örkény Antal és Vári István a következőket fogalmazta meg:

- A szociális háló gyengülése, amikor nincs támogató, kiutat mutató humán környezet.
- A rendszerváltás utáni munkanélküliség és szegénység a gyorsabb boldogulás érdekében a bűnözés szerepét erősítette az iskolai tudásgyarapítással szemben.
- Ebből következőleg az iskola szerepe leértékelődött, a korai iskolaelhagyások száma növekedésnek indult.
- A társadalmi csoportok közötti feszültségnövekedés legitimálja olyan szabályok létrejöttét, mellyel a kivetett társadalmi réteg kivetettsége nőni fog (Örkény–Vári, 2009).

Annak érdekében, hogy hazánkban a roma népesség számára valódi életesélyeket és elfogadó attitűdöt alakítsunk ki, jelentős társadalmi erőfeszítések szükségesek. A romák sikeres társadalmi integrációjának egyik feltétele, hogy a kulturális határok átjárhatóvá váljanak a többségi és a kisebbségi (jelen esetben roma) társadalmi csoportok szintjén (Örkény–Vári, 2009). A kutatások azonban rámutatnak arra is, hogy Magyarországon az etnicitás és a kirekesztettség fogalmai általában összemosódnak. Nehéz megállapítani, hogy hol van a határ a szegénység és a roma etnicitás között, hiszen aki szegény, még nem biztos, hogy roma és fordítva: aki roma, még nem biztos, hogy szegénységben él. Magyarországon kialakulóban van egy roma

középosztály, mely által a romák közötti elkülönülés mértéke még élesebb képet mutat (Ladányi–Szelényi, 2004).

Roma oktatáspolitikai helyzet

Az eltérő szocializáció hatásai

A roma/cigány népességnek a magyar társadalomtól eltérő kulturális különbségeinek elemei különféle szegmensekben mutatkoznak meg. A cigány családoknál a szocializációs folyamat a magasabb vállalt gyermeklétszám miatt más, sok esetben a gyerekeket egy egész közösség és nemcsak a szűk értelemben vett család neveli. A roma/cigány családok nagy részének anyagi nehézségekkel kell együtt élnie, ami szintén kihat a szocializációs folyamatokra. A családokra jellemző a féltés, ami az évszázados hányattatott múltra visszatekintve nem is alaptalan. A nevelésbeli sokszínűség okán ezek a családok jellemzően másfajta követelményeket támasztanak a gyerekeikkel szemben mint a többségi társadalomban élő családok, ami később az oktatási intézménybe kerülés idején problémákhoz vezethet (Forray, 2015).

„A jelenlegi magyar iskola merev rendszere kizárólag a beilleszkedést [...] teszi lehetővé. Ami ezzel ellentétes, csupán ellenérzést vagy ellenállást vált ki. A bekerülő fiatalnak össze kell egyeztetnie egy-egy konfliktushelyzetben a két meglehetősen eltérő normát és cselekvésmódot, miközben a többség nem képes elfelejteni vagy megérteni ennek kettősségét.” (Csillei, 2012: 8)

Az oktatási rendszer szerepe meghatározó a társadalmi egyenlőség, illetve egyenlőtlenség kérdéskörében. Az iskola feladata ideális esetben az, hogy közelítse az egymástól különböző társadalmi nézőpontokat, ezzel valódi hidakat és kapcsolatokat építsen a jövőre nézve a társadalom rétegei között oly módon, hogy a gyerekekben elfogadó attitűdöt alakít ki (Forray, 2022). Az oktatási esélyegyenlőség biztosítására 1994. június 7. és 10. között zajlott Spanyolországban (Salamanca) az a nemzetközi tanácskozás, ahol 92 kormány és 25 nemzetközi szervezet vett részt annak céljából, hogy kimondják, az

iskolák minden tanuló számára biztosítsák az esélyegyenlőséget az alábbiak szerint (Varga, 2014):

- minden gyereknek joga van a megfelelő színvonalú és elérhető oktatáshoz,

- minden gyerek számára biztosítani kell a szükségletei, képességei, érdeklődésének megfelelő esélyegyenlőségi feltételeket az oktatási programok által,

- gyermekközpontú pedagógiai szemléletre alapozva, biztosítani kell a sajátos nevelési igénnyel rendelkező tanulók számára a többségi iskolákba történő befogadást, ezzel is erősíteni a társadalmi szinten megvalósuló elfogadást és az oktatási rendszer hatékonyságát és eredményességének növekedését.

A 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól hazai szinten is további jogszabályi szintű változást hozott. 2012 januárjától az addig meghatározott nemzeti kisebbség és etnikai kisebbség definíciók összeolvadtak és a törvényi meghatározás egységesen nemzetiségként titulál minden magyarországi népcsoportot. A 2012/2013-as nevelési évtől a Nemzeti alaptantervnek pedig részévé válik a magyarországi nemzetiségek hagyományainak megőrzésére és tiszteletére vonatkozó szabályozás, melynek értelmében a nemzetiségi oktatást és nevelést az iskola vezetője köteles megszervezni, amennyiben azt az adott intézményben minimum nyolc azonos nemzetiségű gyermek szülője írásban előterjeszti (Orsós, 2020). A nemzetiségi nevelés célja, hogy a cigány kultúrát megismerje, közvetítse és ápolja, továbbá hozzájáruljon a beás és romani nyelvek fennmaradásához és oktatásához (Varga et al. 2020). A cigány nemzetiségi program több szegmense rendszerszintű hátrányokat mutat. A személyi és tárgyi feltételek hiányossága a pedagógusok számára sok esetben áthidalhatatlan problémát okoz a tanítási folyamat megszervezése és kivitelezése szintjén. Így bár törvényi szinten adott lenne a lehetőség az esélyegyenlőtlenség minimalizálására irányuló nemzetiségi nevelés megteremtésére, ez a mindennapok gyakorlatában nem valósul meg (Orsós, 2020).

Tekintsünk vissza az 1990-es évekre, amikor a rendszerváltást követően felértékelődik a munkaerőpiacon az iskolai végzettség szerepe! Minél

magasabban képzett volt valaki, annál nagyobb esélye volt arra, hogy hamarabb és jobb pozíciót találjon magának. A roma és nem roma népesség iskolázottsági mutatóit tekintve jelentős eltérések mutatkoztak az alábbiak szerint (Kemény–Janky–Lengyel, 2004):

- az 1993-as adatok szerint a roma népesség 2%-a, míg a nem roma népesség 34%-a rendelkezett minimum érettségi végzettséggel
- a maximum nyolc általános iskolai osztályt végzettek aránya a romák esetében kétszerese volt a nem romák körében felmérték arányához képest
- a nem roma népesség jellemzően szakközépiskolai vagy érettségit adó képzésben tanultak tovább, míg a roma népesség esetében leginkább a szakmunkásképző iskolákba való bejutás volt jellemző
- elenyésző volt azon roma származású népesség aránya, akik az 1993-as adatok szerint érettségit adó iskolarendszerben tanultak tovább

Kézdi Gábor tanulmányában (1999) két fő okot jelölt meg a fenti iskolázottsági jellemzők okaként. Egyrészt úgy vélte, hogy a gyerekek tanulási motivációját tekintve meghatározó, hogy a családban a szülőknek milyen a hozzáállása a tanulás értékéhez. Másrészt, mivel a romák jellemzően a kisebb településeken éltek, a lakóhelyüktől az iskoláig való eljutás többletköltségként jelentkező probléma volt, mely az amúgy is nehéz anyagi helyzetben élő cigány családokra aránytalanul nagy terhet rótt. Ezzel szemben a családoknak segítséget jelent, ha a gyerek az iskolába járás helyett munkát vállal, mert azzal is segíti a mindennapi megélhetés biztosítását (Kemény–Janky–Lengyel, 2004).

Híves Tamás kutatásai nyomán kiemeli, hogy a cigányság iskolai sikertelenségének okaként nem csak az oktatási helyzet vonható felelősségre. A népességre jellemző szocializációs folyamatok rendkívüli módon hatnak arra, hogy egy cigány családnak milyen az iskolához és az oktatáshoz fűződő viszonya. Rámutat arra, hogy az eltérő érték- és normarendszer következtében a cigány gyerekek eleve hátrányt szenvednek az iskolarendszerben, ami növeli a velük szembeni előítéleteket, ezáltal tovább növeli az amúgy is meglévő távolságot a gyerek-család-iskola viszonyrendszerében. Híves abban látja a problémát leginkább, hogy egyrészt az iskola és a családok között hiányzik a kommunikáció, ezáltal a szülők nincsenek tisztában az iskolai élettel.

Másrészt pedig a már említett előítéletek meglétében, mely a pedagógusok szintjén fellelhetőek (Híves, 2006).

Kemény István kutatási eredményei azt mutatják, hogy a roma szülők 1945 előtt feleslegesnek tartották az iskolába járást. 1971 után már igényként merült fel a cigány lakosság körében is, hogy a gyerekek alapszinten tudjanak írni és olvasni, így a 4., illetve 5. osztály elvégzését már többnyire szükségesnek ítélték. Majd 1993-tól – főképp a nem telepeken élő cigány családok – már azt a nézetet vallották, hogy fontos az általános iskola nyolc osztályának elvégzése. Általában jellemző volt, hogy azoknál a családoknál erőteljesebben mutatkozott a magasabb iskolai végzettségre való törekvés igénye, akik már nem a telepeken éltek, hanem esetleg munkájuk miatt be tudtak költözni nagyobb településekre, például városokba (Kemény–Jankó–Lengyel, 2004). A lakókörnyezet iskolai eredményességet befolyásoló szerepe azért is érdemes kitérni, mert ahol kis létszámban működő iskola van, ott valószínűsíthető, hogy idővel spontán szegregáció alakulhat ki olyan módon, hogy aki megteheti, a településről máshová – nagyobb, városi iskolákba – viszi el a gyermekét, ahol feltehetően jobbak a személyi és dologi feltételek, ezáltal a falusi kisiskolák átalakulhatnak „cigányiskolákká”, ahova a legszegényebb társadalmi csoport gyerekei járnak (Híves, 2006). A túlközpontosított magyar iskolarendszerben az iskolák finanszírozásánál a „jobb helyzetben lévők” előnyt élveznek, ami diszkriminatív finanszírozáshoz vezet. Ennek leképezéseként, a rosszabb helyzetben lévő (pl. falusi, kisebb létszámmal rendelkező) iskolák küzdenek legtöbbször az alulfinanszírozással. Azon intézmények, ahová a leginkább rászoruló, leghátrányosabb helyzetű tanulók járnak, akik közül jelentős számban vannak cigánygyerekek is (Erőss-Gárdos, 2008).

A mai oktatási rendszerben az iskolák autonómiája nem létező fogalomként van jelen, melynek hátrányai az egész oktatási rendszer szintjén érezhetőek (Nahalka, 2016). Ahhoz, hogy az iskola mint szervezet megfelelően tudjon működni, a túlkorlátozó nézőpont újragondolására lenne szükség. Nahalka István oktatáskutató úgy látja, hogy az iskoláknak tanulószervezetekké kellene válni, melyben a tantervek (nemzeti és kerettanterv) szerepe a kompetenciairányok megjelölése és a fejlesztés irányok meghatározása

kellene, hogy legyen. Ezzel szemben ma a Nemzeti alaptanterv arra irányul, hogy megszabja a kötelező tananyagot. A kötelező kerettantervek szoros szabályozás mellett, túl sok tananyaggal operálnak, ami a pedagógusok módszertani lehetőségeinek beszűküléséhez vezet, hiszen az adott tananyagmennyiséget le kell adni (Nahalka, 2016).

„Az oktatás legsúlyosabb problémája Magyarországon az esélyegyenlőtlenség” (Nahalka, 2016). A kutató felhívja a figyelmet arra, hogy az oktatási esélyegyenlőtlenség nyomán olyan potenciális tehetségfaktorokat veszít az iskolarendszer, ami az egész társadalmat tekintve hátrányos. A cigány tanulók iskolai sikertelenségének okai mögött több tényező húzódik. Az egyik ok – ahogy már korábban is utaltam rá – a cigány családok eltérő szocializációs normáiban keresendő. Ezek a családok a többségi társadalomtól különböző kulturális mintázattal találkoznak, melyet az anyanyelvi szocializációból adódó nyelvi hátrány tovább nehezít. Az iskolai sikertelenségük másik fontos tényezője a szegregáció, mely a tanulási motivációra is negatívan hat. Végül, de nem utolsósorban kiemelt ok az is, hogy a jelenlegi pedagógiai gyakorlat nem tud mit kezdeni a fentiekből adódó speciális oktatási-pedagógiai problémákkal (Csillei, 2012).

„A tehetségnevelés az egész társadalom alapvető jólétét befolyásolja” (Nahalka, 2016). Azonban az esélyegyenlőtlenség okaként nemcsak a szegregáció tehető felelőssé, mert sokkal nagyobb probléma, hogy a különböző társadalmi csoportok eltávolodtak egymástól, a köztük lévő kommunikáció pedig tulajdonképpen megszűnt. Ennek vetületében a társadalmi csoportok együttműködésre való törekvése is elhalt. A szegregáció erősen negatív állapotánál még jelentősebb problémaként jelentkezik az úgynevezett „látens diszkrimináció”, melynek megnyilvánulási formája, hogy az iskola eltérő bánásmódja miatt kerül a gyerekek hátrányos helyzetbe az oktatási rendszerben (Nahalka, 2016).

Bordács Margit 2000 tavaszán végzett kutatása alkalmával összesen 60 pedagógus bevonásával azt vizsgálta, hogy milyen a vizsgálatba bevont pedagógusok attitűdje a bevont iskolák tanulóival szemben. A kutatásban részt vevő diákok nagy része rossz anyagi körülmények között élő családból származik, 20%-uk pedig roma származású volt. A 12 kérdésből álló attitűd-

vizsgálat a résztvevő pedagógusok mássággal kapcsolatos nézeteire, a cigánysággal kapcsolatos érzelmi viszonyulásukra, az integrált és szegregált oktatási környezet kérdésére és az iskolai sikertelenség okaira is kitért. Az eredményekről elmondható, hogy a kutatásba bevont személyek közepesen előítéletesek, azonban negyedük erőteljesen előítéletes. A pedagógusok nem tartották fontosnak a roma kultúra és népismeret oktatását az iskolákban, és nem szívesen tanítanának szegregált osztályban, viszont szívesen oktatnának olyanban, ahol nincs cigány származású gyerek a tanulók között. A vizsgálat arra hívja fel a figyelmet, hogy a pedagógusképzésben nagyobb hangsúlyt kell fektetni a roma kultúra megismertetésére, az attitűdformálásra. Továbbá arra, hogy a képzésben résztvevő pedagógusok számára tanulásszervezési technikákat és modelleket prezentáljanak, ezáltal is elősegítve az iskolai előmenetel sikerességét (Bordács, 2001).

Az oktatáspolitiká-formáláshoz egyrészt társadalmi konszenzusra, másrészt a pedagógiai kultúra átalakítására lenne szükség (Nahalka, 2016). A hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű tanulókkal való eredményes munka érdekében a pedagógusoknak rendkívül színes és gazdag módszertani eszköztárral kell rendelkezniük. Emellett az empátia és az elfogadó attitűd személyiségüknek nélkülözhetetlenül része kell, hogy legyen. Ezek nélkül nehezen elképzelhető, hogy a tanulók ösztönzése, pozitív jövőképe vagy iskolai sikerei megvalósulhatnának (Bencéné, 2016). A családi környezet hatása egy életre velünk marad. Mindaz, amit otthon megtapasztalunk, személyiségünk részévé válik. A hátrányos helyzetben élőkénél ez számos hátráltató tényezőben megmutatkozik, úgymint a jövőkép hiánya, a nélkülözés, éhezés, szegénység, nem megfelelő érzelmi viszonyulás, illetve a negatív énkép (Béres, 2015). Ezek figyelembevételével tehát, a hátrányos helyzetű gyerekekkel foglalkozó pedagógusok körében szükséges kialakítani olyan szemléletet, mely az egyéni sajátosságok szerinti legteljesebb képességkibontakoztatást helyezi a tanulói tevékenység pedagógiai fókuszába (Bencéné, 2015).

Egy 2014-ben végzett vizsgálat arra kereste a választ, hogy milyen a cigány származású diákok tanulásról alkotott képe (Bencéné, 2015). A kutatás eredménye arra mutatott rá, hogy a tanulók sokszor nem rendelkeznek az

értő olvasás képességével, továbbá nem egyértelmű számukra, hogy mi az elvárás velük szemben az iskolában a tanárok részéről.

Rávilágított arra, hogy a cigány gyerekek szívesen járnak iskolába, azonban ott nem szívesen tanulnak. A többségi társadalom gyerekeihez képest mást jelent számukra a tanulás fogalma, ugyanis nekik a tanulás sok esetben egy nyűg, ami csak az iskola falain belül lévő kötelező órákban nyilvánul meg. Korlátozott anyagi lehetőségeik miatt nem találkoznak az élményszerzésen alapuló tudásszerzés fogalmával (pl. színház, kiállítás, egyéb iskolán kívüli kulturálódási minták). Továbbá sok esetben nincs meg a tanulást biztosító megfelelő támogatói háttér sem az otthoni körülményeket tekintve (pl. hiányos tárgyi feltételek a tanuláshoz) (Bencéné, 2015).

A roma/cigány népesség oktatási esélyegyenlőtlensége tehát ma is vitathatatlan, az ezzel kapcsolatos szakirodalmi háttér megismerése nélkül kutatásom témája értelmezhetetlen lenne. Dolgozatom azonban arra keresi a választ, hogy miben értelmezhető a roma/cigány származású emberek sikeresége, így a továbbiakban annak tanulmányozását veszem górcső alá, hogy milyen tényezők mentén történhet a cigányság társadalmi felemelkedése.

Társadalmi mobilitás

Az egyének társadalmi meghatározottsága fontos kiindulópontja annak, hogy miként értelmezzük mobilitási útjukat a társadalmi hierarchiában (Durst–Nyíró–Bereményi, 2022). Az egyén társadalmi mobilitása alatt azt értjük, amikor az a társadalmi csoportokon belüli helyzetén valamilyen irányba elmozdulva változtatni tud. A demokratikus társadalmak jellemzője, hogy az egyén társadalmi helyzete nincs előre meghatározva a születési körülményei által, ilyenformán elvileg a társadalmi hierarchiában bármerre szabadon mozoghat (Sorokin, 1959).

Az elsőgenerációs diplomás roma mobilitási pályával foglalkozó vizsgálatok (Durst–Nyíró–Bereményi, 2022) három jellegzetessége figyelhető meg a kutatások alapján. Az első az úgynevezett bikulturális roma középosztályi identitás, ami azt jelenti, hogy a romák felfelé történő mobilitási mozgásuk során

egyszer csak elérik azt a szintet, ahol a származásuk általi és az elért mobilitási pályájuk közötti disszonancia érvényessége hat. A második jellegzetesség, hogy a kutatások szerint a mobilitási pályáiv második eleme a romákat támogató oktatási programokban való részvétel jelentős identitáserősítő és közösségépítő jelleggel bír. Harmadik elemként pedig a kutatások során azt figyelték meg, hogy az első generációs roma diplomások körében kiemelten fontos volt, hogy a származási közösségüknek vissza tudjanak adni valamilyen tudást vagy támogatást (Durst–Nyíró–Bereményi, 2022).

Cigány származásuként elindulni az értelmiségi lét útján több szempontból sem könnyű dolog. Ki kell lépnie az addig tapasztalat szokások, hagyományok és életvitel sémáiból és egy új gondolkodásmódot kell elsajátítani. A mobilitás útját az határozza meg, hogy a „két világ” között mekkora különbség van. Ha a régi és az új világ közötti kontraszt túl nagy, identitásválság is kialakulhat, melynek háttérében az új élethelyzetekre adott válaszok erős stresszfaktorként való leképeződése áll. A származásukhoz fűződő erős érzelmi kötődés, a szociokulturális másságuk, ugyanakkor az értelmiségi léttel járó szerepmintázatok vállalása jelentős belső konfliktusokkal járhat (Szabóné, 2012).

A témában Óhidy Andrea 2012-ben végzett egy tanulmányt, melynek során arra a kérdésre kereste a választ, hogy tíz roma, illetve cigány származású, halmozottan hátrányos helyzetből induló nő hogyan jutott el a diplomaszerezésig. A kutatás Pécsen és Budapesten zajlott, módszerét tekintve narratív életrajzi interjúk készítésének elemzésével. A megkérdezettek közül 6 beás, 3 oláh és 1 fő romungró csoportba sorolta magát. Életkori megoszlásukat tekintve mindannyian 20 és 40 év közöttiek. Többségük elsőgenerációs értelmiségi a saját családjában. A vizsgálatba bevont személyek több segítő, illetve hátráltató tényezőt soroltak fel, melyek hatással voltak oktatási karrierjükre. Ennek megoszlását láthatjuk a 2. számú táblázatban, az említések gyakoriságának szintjén (Óhidy, 2016):

2. táblázat: Segítő és hátráltató tényezők a roma, cigány nők iskolai pályafutását tekintve (Forrás: Óhidy Andrea: A roma közösségi kulturális tőke szerepe roma és cigány nők sikeres iskolai pályafutásában – egy kvalitatív kutatás eredményei)

Segítő tényezők	Megnevezés gyakorisága	Hátráltató tényezők	Megnevezés gyakorisága
Egyéni tanulási motiváció/megfelelési kényszer	10	szegénység	4
Szülői motiváció	8	konfliktus a családdal	4
Iskolai diszkrimináció hiánya	7	iskolai diszkrimináció	3
Roma segítő programok	7	tanárok	2
Tanári motiváció	6	férj	1
Gandhi Gimnázium	4	szülők tájékozatlansága	1
Barátok	1	kollégák	1
Munkahely	3	munkaadó	1
Egyetem	2	személyes bizonytalanság	1

A vizsgálati eredmények rámutatnak arra, hogy a sikeres iskolai pályafutásban domináns szerepe lehetett annak, hogy sokkal több támogató tényezőre emlékeznek vissza a megkérdezettek. Mindannyiuk életében meghatározó volt, hogy a társadalmi felemelkedés lehetőségét a tanulásban látták, ennek értelmében a belső motivációjuk bizonyult a legerősebb segítő tényezőnek. A segítő tényezők említésénél hangsúlyos volt a szülők támogató hozzáállása, ami összevetve azzal, hogy a roma kultúrában a tanulás, mint érték nem elsődleges aspiráció, jelentőségteljes momentuma a vizsgálatnak. A kutatás további elemzése a roma közösségi kulturális tőkére, illetve az iskolai karriertípusok vizsgálatára is kiterjedtek, melynek konklúziói, hogy a bevont személyek célja a sikereiket oly módon megélni, hogy származási identitásuk megőrzése mellett legyenek képesek a többségi társadalom eredményes tagjává válni (Óhidy, 2016).

A kutatási háttér

A kutatás bemutatása

Diplomamunkám empirikus kutatáson alapuló részében három Somogy vármegyéhez köthető, mélyszegénységbe született, mára sikeressé vált roma/cigány férfival készítettem félig strukturált narratív életútinterjút. Szekunder kutatásom során – az elméleti részben – a témához kapcsolódó szakirodalom mélyebb szintű megismerésére törekedtem annak érdekében, hogy az eddig összegyűjtött releváns kutatások egy szeletét segítségül hívjam saját kutatási anyagom irányításához.

Dolgozatom jelenlegi, primer kutatásának felépítésében két irányvonalat tűzök ki célul, az alábbiak szerint:

– Első lépésben kísérletet teszek arra, hogy az elhangzott narratívák tartomelemzéseivel – az egyének által megélt szubjektív életútaspektusok mentén – mélyebb megismerést tegyek, fókuszálva arra, hogy az interjúalanyoknál milyen szegmensekre épülve alakult a személyes motiváció, valamint az oktatási és társadalmi mobilitás.

– Majd az interjúk elemzését követően, az előző fejezet végén említett Óhidytanulmány releváns eredményeivel összevetve megnézem, hogy a Somogy vármegyei férfiak életútja milyen azonos, illetve eltérő témacsoportok mentén konstruálható az Óhidytanulmány által bemutatott sikeres életutat mutató roma/cigány származású nőkével.

A kutatás módszere – a mintavétel

A kutatásban részt vevő interjúalanyok kiválasztása véletlenszerű ajánlások alapján, hólabdamódszerrel történt. Az interjúk lefolytatása 2024. január-február hónapban valósult meg, egy alkalommal személyesen, két alkalommal pedig – a fizikai távolság áthidalhatatlansága miatt – online formában.

Az interjúk szervezése és lefolytatása során a bizalmi kapcsolat kiépítésére törekedtem annak érdekében, hogy a jó légkör segíthesse a beszélgetési témák

mélyebb kibontásának lehetőségét. Mindhárom esetben segítette a kutatást, hogy személyes motivációm megadta az interjúk pozitív dinamikáját. Az érintettek már az interjúk szervezésekor kinyilvánították, hogy szívesen részt vesznek a kutatásban és azt is elmondták, hogy örömükre szolgál, hogy igény van egy többségi társadalomhoz tartozó emberben arra, hogy ennek a témának a mélyebb aspektusait vizsgálja. Az interjúalanyokkal kialakult összhang nagyban segítette a közös munkát.

Az interjúk időtartama minden esetben két, két és fél óra közötti időtartam volt. A beszélgetés kezdetén mindhárom személy esetében tájékoztatást adtam a vizsgálat kutatásetikai hátteréről, melynek során engedélyt kértem, hogy a beszélgetést diktafonra vehessem, jelezve, hogy mondandójuk legépelte változatát kizárólag a jelen kutatásomhoz használom fel. Ezenkívül ismertettem a kutatásom témáját és célját, illetve azt, hogy miért az adott egyénre esett a választásom.

Az interjúk struktúrája minden esetben azonos volt, és a narratívák mindhárom alkalommal két fő részre tagolódtak. Az első részben az egyének által elmondott életutak narrációjára került sor, majd a második részben ehhez kapcsolódóan egy félig strukturált kérdéssorral igyekeztem kifejtetni azokat a területeket, amelyek a téma szempontjából releváns információkat tartalmazhattak. Ilyenek voltak az alábbi témák: gyermekkori szociális környezet, szülői háttér, iskolai környezet, megküzdési stratégiák, munkához való viszony, társas kapcsolatok, az identitás meghatározásának kérdésköre és a jelen életükkel való elégedettség is.

Elemzésem az alábbi fő témacsoportok szintjén tagolódik:

1. családi háttér, gyermekkor
2. iskola és tanulás
3. egzisztencia és társadalmi mobilitás
4. identitás és reziliencia

A fő témákon belül a következő altémákat határoztam meg:

Családi háttér, gyermekkor altémái: szülői háttér; gyermeknevelés; mintaközvetítés; előítéletek

Iskola és tanulás altémák: tanuláshoz való viszony; intézményi hatások; társas kapcsolatok

Egzisztencia és társadalmi mobilitás altémák: karrier; társadalmi helyzet

Identitás és reziliencia altémái: attitűd; lehetőségek; gondolkodásmód; célállít

Az interjúk folyamata

Minden beszélgetés előtt online utánanéztam – a fellelhető információk alapján – a leendő beszélgetőpartneremmel kapcsolatos tényeknek annak érdekében, hogy minél felkészültebben történjen majd a beszélgetés. Volt, akiről több, volt, akiről kevesebb információt sikerült felkutatnom, ez is tovább inspirált arra, hogy minél mélyebb információk birtokába juthassak majd a kutatás során.

Az interjúk lefolytatásának körülményei eltérő módon zajlottak. Az első alkalommal személyes beszélgetés zajlott az interjúalany otthonában, a második és harmadik esetben online módon történt az interjú a fizikai távolság könnyebb leküzdésének érdekében.

Kutatási eredmények

Vizsgálatom három sikeressé vált roma/cigány származású férfi narratíváján keresztül mutatja be azt, hogyan tudtak a konkrét személyek kiemelkedni a mélyszegénységből és milyen tényezők segítették őket abban, hogy ma már elégedettek az életükkel. Kíváncsi voltam arra is, hogy volt-e, és ha igen, akkor milyen ára a felfelé történő társadalmi elmozdulásuknak, magyarul: a magasabb státuszú értékrendhez történő asszimilációs törekvés során hogyan változott a származási közösséggel való kapcsolatuk, történt-e ezzel kapcsolatos negatív elmozdulás. A narratívákból történő idézés a beszélgetés által elmondott időrendiséget követi, ezáltal nem minden esetben kronológikus.

A vizsgálatba bevont személyek

Első interjú – K. I. (Babócsa)

Kutatásom első interjúalánya I., aki nyugdíjas, 73 éves férfi, egy sokgyermekes, nehéz sorsú beás cigány család gyermekeként született. Elmondása szerint már kicsi gyerekként tudta, hogy ő biztosan másképp szeretne élni, ha felnőtt lesz. (Ez a vágya végül valóra is vált, megannyi viszontagsággal és küzdelemmel tarkított év után.) Szülei menekültek az akkori Jugoszláviából, így kerültek egy Zala megyei kis pusztára, amikor édesanyja már minden órára várandós volt vele. I. gyermekként olyan szegénységet és nyomort látott maga körül mindennap, amit ma sem kívánna senkinek. Istenben való töretlen hite, valamint szorgalma és kitartása révén azonban már hosszú évtizedek óta olyan életet él, amellyel elégedett és boldog.

Családi háttér, gyermekkor

K.I. elmondása szerint a szülei politikai menekülteként kerültek Magyarországra.

„Az úgy alakult, hogy az akkori Jugoszláviából szöktek át a cigány családok, és anyám, apám is ebbe a csoportba volt, akik szöktek az akkori politikai helyzet miatt. Menekülni kellett a cigányságnak, ki amerre látott... Ők így jöttek Magyarországra.”

Amikor átjutottak a magyar határon, egy istállóban kerestek menedéket, ahol több család is lakott akkor. Az istálló tulajdonosának nevére a mai napig jó szívvel emlékszik vissza.

„Hála a Jóistennek, hogy annak az istállónak a tulajdonosa – Fülöp István nevezetű volt –, az nem hóbörgött, nem kiabált, nem utasított el bennünket, hanem hagyta, hogy ott megtelepedjünk, hogy ott lakjon egy pár család a birtokán.”

A menedékként szolgáló istálló területén több család is kunyhókat eszkábált, és ott próbáltak együtt élni, ami sokszor nagyon nehéz volt. Így már egészen kicsi korában arra vágyott, hogy neki más élet jusson majd, amikor felnőtt.

„Elég csúnya élet folyt ott akkor... Szörnyű dolgokat láttam, szörnyű dolgokat éltem át...”

Szüleivel kapcsolatban elmondta, hogy édesanyja magyarul sem igazán beszélt, írástudatlan volt. Egyetlen lehetősége, hogy másokhoz elszegődve, alalmazsnákkal segítse a család létfenntartását.

„Anyám koldulni járt a faluba. Úgy értsd, hogy koldulni, hogy kerti munkát, söprést, takarítást ilyesmit kellett végezni azért, hogy kapjon krumplit, babot meg a szombat vagy vasárnap maradt valami süteményt, ami a magyar családoknál már száraz volt.”

K.I. az édesanyját említi legtöbbször a beszélgetés alatt, amiből arra következtetek, hogy a hozzá való kötődés erőssége domináns. Édesapjával és nyolc testvérével való kapcsolatáról kevésbé sikerült benyomást szerezni. A velük való kapcsolata inkább már a felnőtt korára lesz meghatározó.

„Ők tanultak, szakmájuk van, a gyerekeik is mind tanult emberek lettek. F. Z., az öcsém, például kilenc évet Írországra élt, festőművész. Olyan képei vannak, hogy elájul a világ. Másik testvérem Tatán van, egy gyárban minőségellenőr. Ha ő nem teszi rá a bélyeget arra a felnőre, ami megy ki Amerikába, Franciaországba, Angliába, akkor az megy vissza a termelésre. Nekik ugyanez a tenni akarás, akaraterő a jellemző.”

Gyermekkorának legtragikusabb pillanatát 6. osztályos korában szenvedte el, amikor beleszeretett egy olyan lányba, akibe nem lett volna szabad, és ezáltal egyik napról a másikra intézetbe került. Az intézetben eltöltött hosszú évek örökre megpecsételték az életét.

„De egy bökkenő volt az egészben, hogy ennek az anyja tanítónő volt (akkoriban az alsó tagozatot tanította ott, ahol én felső tagozatos voltam, abban a pákai általános iskolában), és most kapaszkodj meg, az apja párttitkár volt. Tehát az akkori korszaknak, időszaknak a legnagyobb hatalmassága, aki döntött életről, halálról. Az én életemről is, amikor ugye többszöri figyelmeztetés után még mindig találkozgattunk a lányával. Kérlek szépen... kijöttek a családhoz, megfenyegettek.”

Egészen 18 éves koráig intézetben volt Kalocsán, ahol egyedül az Istenben való hite segítette tovább a mindennapok megpróbáltatásain. Fizikai erőszak, lelki terror minden napra jutott elmondása szerint. Ott fogadta meg önmagának először azt, hogy ha egyszer kijut onnan és felnő, biztosan segíteni fog egy

olyan gyereken, akinek ugyanezt kellett átélnie. Az intézetben a legnagyobb nehézséget a szülei hiánya okozta neki.

„...egyszer megpróbáltam megszökni, mert honvágyam volt, hiányoztak a szüleim, a testvéreim. Akkor is csak jól elverték a rendőrök, meg bent is elverték. Csak látni akartam az anyámat, apámat. Tudtam, hogy soha az életben ők oda nem jutnak el.”

Iskola és tanulás

A sok elszenvedett trauma után a legerősebb belső motivációja arra sarkallta, hogy tanuljon. Törekvése, hogy egyre többet tudjon és egyre jobban megismerje a világot már korán megmutatkozott. Az iskolai életét meghatározó legjelentősebb segítője az alsós tanítója volt, aki gondját viselte és figyelt rá.

„A tanítóm eljött hozzánk és az anyámmal elbeszélgetett. Kérte, hogy meséljen valamit, milyen a gyerek itthon. Hogy reggelizik-e, amikor indul az iskolába. Tudta, hogy reggelire nem ettem. És akkor azt csinálta velem, hogy az iskola után kérte, hogy öntözzem meg a virágokat meg ilyenek... és cserébe akkora szelet lekváros kenyeret adott...”

K.I. nem szegregált iskolába járt, mert az intézményben magyar és cigány származású diákok egyaránt voltak. Ezzel kapcsolatban negatív megkülönböztetést nem említ. Később, az intézetis évek alatt sem tapasztalta, hogy a származása okán érte volna hátrány a tanárok részéről. Az iskolai visszatekintésből az tűnik ki számomra, hogy jól érezte magát az iskolai közegben, ami egyrészt a tanuláshoz való pozitív viszonyát, másrészt saját önképét is jó irányba befolyásolta.

„...a cigányok közül az osztályban egyedül végeztem el a 8. osztályt. Olyan szép írásom volt akkor, hogy a tanítóm a barátainak a lakására vitte, hogy nézzék meg a füzetemet, hogy ez a cigány gyerek ez így ír, ilyen szépen.”

„Én mindenben szerettem részt venni ugye. Iskolai kiránduláshoz kellett menni kukoricát törni még akkor. Én jó mozgékony gyerek voltam, fel tudtam mászni a fáról fagyöngyöt is leszedni, és azt is eladta az iskola, abból kirándulásra lehetett menni.”

Az iskolai jó teljesítménye hozzásegítette annak felismeréséhez, hogy jó érzés, ha szükség van rá egy közösségben, illetve arra is, hogy ha szeretne elérni bizonyos célokat az életében, akkor kitartóan tennie kell azért.

„Ha van cél, akkor, ha még nagyon-nagyon messzire is van, de hason csúszva is oda lehet érni.”

K.I. tehát a szegénységből való kitörés lehetőségét elsősorban a tanulás útján látta. Arról szinte semmit nem tudtam meg, hogy az iskolában milyenek voltak a társas kapcsolatai, voltak-e barátai. Az életében lévő segítő személyek közül egyik legerősebb karakter az alsó tagozaton tanító osztályfőnöke volt. Az intézetben töltött sok-sok év lelkileg hatalmas megterhelést jelentett számára, azonban a tanulási motivációjára nem hatott negatívan.

„Anno a kőműves ipari tanulói időszakom csak egy évet tartott, anyagilag nem bírták a szüleim, ezért olajos lettem. Akárcsak apám, öregapám és a fiam.”

K.I. elmondásából kiderült, hogy annak ellenére, hogy a családjában már volt, aki korábban az olajiparban dolgozott, ő először más szakmát választott magának. Eredeti szakmaválasztásával kapcsolatban – vagyis arról, hogy az volt-e az oka, hogy a kőművesmunkának akkortájt jobb megbecsültsége lehetett az olajiparihoz képest, vagy esetleg az érdeklődése volt eltérő a felmenőitől – nem kaptam információt. Arról azonban igen, hogy a kőműves szak nagyobb anyagi megterhelést rótt a családjukra, amit szülei nem bírtak, így az iskolai pályafutása más irányt vett, és végül ő is olajipari végzettséget szerzett. Az önképzés és a tanulás iránti vágya életének máig meghatározó momentuma, amire büszke is.

„Az olajipari cég, az segített, hogy elvégezzem azokat a szakmai tanulmányokat, ami a fűrómester kinevezéshez kellett. Sok végzettséget szereztem meg, fel is sorolnám: lánc talpas traktorból le kellett vizsgázni, mert a fűrás területén vannak erőgépek és azt a fűrómester kezeli. Méregkezelői tanfolyamot kellett elvégeznem. Letettem a kazánfűtői tanfolyamot. Nézd, itt vannak az oklevelek, a papírok, a bizonyítványok (kihúzza a fiókot, és körbemutat a falon a kitüntetésekre). Beás nyelvvizsgám is van, felsőfokú nyelvvizsgám, amit a pécsi egyetemen szereztem Orsós Annánál. És még sorolhatnám. Állandó képzés alatt voltam és mondhatom, hogy mai napig vagyok is.”

„Mindig az hajtott, hogy minél többet tudjak a világról. Mindig, minden érdekelt. A mai napig tanulok, tanulok, tanulok, olvasok, írok mindenfélét.”

Egzisztencia és társadalmi mobilitás

A sikeres iskolai előmenetel és a jobb munkaerőpiaci helyzet természetesen kölcsönhatásban van K. I. esetében is. Most az egzisztencia és a társadalmi mobilitás elemzését abban a tekintetben szeretném vizsgálni, hogy a társadalmi hierarchiában történő felfelé irányuló elmozdulásban a munkahelynek milyen konkrét aspektusai figyelhetőek meg az interjúalany életében.

Elbeszélése során érezhető, hogy a munkájának végig kiemelt jelentőséget tulajdonít. A társadalmi felemelkedésének egyik kulcsmomentuma, amikor fűrőmesterré nevezték ki.

„Én magam 31 évet töltöttem el az olajiparban. Ami ebben sokak számára érdekes lehet, hogy az olajipar ötvenéves fennállása alatt több ezer ember dolgozott benne az országban, de egyes-egyedül engem neveztek ki fűrőmesterré.”

Kitartásának és tanulási motivációjának eredményeként felettesei megbecsülésüket fejezték ki olyan módon, hogy I. magasabb beosztást kapott. Az új pozíciót azonban nem vette mindenki jó néven eleinte, ugyanis I. itt érezte talán a munkája során először azt, hogy származásának köszönhetően konfliktusba került olyan munkatársaival, akikkel előtte jó viszont ápolt.

„Ezt a munkatársaim akkor egy kicsit nehezen élték meg. Azok a munkatársaim, akikkel előtte sok éven keresztül majdnem egy táskából ettünk. Mikor engem ért a kinevezés, azt nagyon nehezen vették, hogy most én K. I. vagyok, de már más felállásban velük szemben.”

Amikor megkérdeztem, hogy mit gondol arról, e mögött az ellenállás mögött a származása lehet-e a kiváltó ok, ezt a választ adta:

„Igen, biztosan amiatt. Nehezen vették. Ők tudták, hogy én tanultam, csak azt nem gondolták, hogy ki is fognak nevezni.”

A társadalmi előítéleteken azonban a megfelelő emberi hozzáállása és a szakmai kompetenciájának kétségbevonhatatlansága miatt viszonylag gyorsan sikerült úrrá lennie és a konfliktusok ezáltal rendeződni tudtak munkahelyén.

„Utána azért én próbáltam diplomatikusan megtanítani egy kicsit őket, hogy tiszteljenek. Látod, ennek az volt a gyümölcse, hogy később már a vérüket is adták volna értem. Én mindent elkövettem értük...”

Életútja során a következő előítéletességgel akkor találkozott, amikor munkájának még nagyobb elismertségeként külföldi szolgálat teljesítésére kapott lehetőséget.

„...és akkor jött az a hatalmas hír, hogy Irakba én kerülhettem ki. Úgy képzeld el, hogy akkor az Alföldön voltam, odajött értem az autó Zalából, hogy csomagoljak össze, mert haza kell jönni. Felvételt nyertem Irakba. Hát azt az irigységet... futótűzként terjedt el a hír. Kikerültem Irakba, ahol 18 hónapot sikerült eltöltenem.”

A narratíva több helyen rámutat az identitáskonfrontációra K. I. életében. A sikeres munkahelyi előmenetele olyan osztályhelyzetbeli változást hozott neki és a családjának, ami belső konfliktusokhoz vezetett. Egyrészt a gyermekkori álmai megtestesülése, a nyomorból való eredményes kitörése örömet és saját önbecsülésének növekedését eredményezte, másrészt viszont eltávolodást a saját származási csoportjától, amit nehezen él meg.

„Amikor bekerültem az olajipari nagy társaságába, onnan már csak felfelé ívelt az életem.”

„Amikor én autóval megyek le Zalába, és meglátogatom azokat a családokat, akikkel akkor ott egy helyen éltünk, nem akarok arról nekik beszélni, hogy mekkora a házam, nem akarok arról beszélni, hogy a tizenötödik autóval jövök ide hozzátok, mert a hátam mögött biztos, hogy azt mondanák, hogy nagyképű vagyok meg minden. De nagyképű én az életben nem voltam. A mai napig le tudok alacsonyodni bármilyen szerencsétlenhez, sőt mi több... arról megint sokan tudnának mesélni, hogy németországi kapcsolataim révén mennyi ruhát – tonnaszám – vittem a cigányoknak mindenfelé. Négy évig jártam ki Németországba dolgozni, és ott szereztem jó emberi kapcsolatokat. Hogyne! Itt a felső emelet németeknek, de volt, hogy osztrákoknak volt kiadva éveken keresztül. Én egy német cégnek is voltam az ügyvezetője négy éven keresztül... A cégnek intéztem az ügyeit, kereskedelemmel foglalkoztunk. Megtanultam beszélni németül perfekt – már felnőttként. Sokszor én voltam a tolmács, én rendeztem mindent

bankokban, erre-arra... sok mindent csináltam, és mindig megálltam a helyemet, és mindig a topon voltam.”

„Bármikor meghalhatok, de én már hagytam magam mögött sok mindent. Éveken át dolgoztam a Somogyi Hírlapnak, rengeteg írásom megjelent. De dolgoztam Pécsen az egyetemnek is, benne voltam egy kutatásukban, ami a kisebbséggel, etnikumokkal kapcsolatos. Kormánykitüntetett vagyok, meg Somogy megye díszpolgára is vagyok.”

„Büszke vagyok arra, hogy akármilyen csoportba vinne az élet, magasan képzett emberek között is megállom a helyemet. Mert az olvasásnak, az állandó informálódásomnak köszönhetően tudok beszélni bárkivel művészetről, filmvilágról, divatról...”

Identitás és reziliencia

K.I. számára a származási identitása sosem volt kérdés, ahogyan a cigánysága okán megélt társadalmi nehézségek ismerete sem. Istenben való hite a legnehezebb pillanatokban is mentsvárként szolgált az életében, valamint a saját attitűdje, ami mindig arra sarkallta, hogy saját életének előremozdulásáért önmaga teheti a legtöbbet.

„1951-ben születtem, tehát ma már hetvenkettedik évemben vagyok, és egy cigánytelepen születtem.”

„Ott többfajta-féle cigányság volt jelen. A fajtát azért mondom, mert volt, hogy a telepen hol fejszével, hol vasvillával mentek egymásnak, meg minden... tehát én a mai eszemmel azt hiszem, hogy akkor mi nagyon sokáig úgy szerepeltünk ott azon a környéken, hogy törvényen kívüliek.”

„Elég csúnya élet folyt ott akkor... Szörnyű dolgokat láttam, szörnyű dolgokat éltem át. Azért szerepel az a dolog, hogy a homokba rajzoltam... igen, egy sokablakos házat. Kicsiként csak egy kis lyukból, hogy amikor felnövök, Isten segítségével ez megadasson nekem.”

„Tudod, az akarat, az mindig bennem volt. A nagyszüleim is analfabéták voltak, nem jártak iskolába. A pénzhez értettek, úgy, hogy amikor fizettek, tudták, hogy mennyit kell visszacapniuk. Szóval én Isten és ember előtt megfogadtam már korán, hogy teljesen mást akarok, másképp akarok élni. És ezt meghallgatta a Jóisten. Én úgy gondolom, hogy mindenki a saját maga életéért felelős.

Mert mitől sikeres egy ember? Ha tudja, hogy mi a célja... ha tudja, hogy mit akar elérni, és ha azt tíz körömmel vagy akármivel teszi és csinálja, előbb vagy utóbb azt a gyümölcsöt le fogja szedni a fáról.”

„Nagyon-nagyon sok alantas dolgot láttam, nagyon sok mocskot végignézetem... Az asszonyok szültek, szültek, szültek, szinte évenként. Én ebből a milióból akartam megszökni, más lenni. És végül sikerült. Aki akart, annak sikerült.”

K. I. már kisgyermekként tudta, hogy célokat kell állítania maga elé, amelyek motiváló erőként hatnak rá, hogy egy olyan életet élhessen, amelyre igazán vágyik. A célokhoz szükséges akarat és kitartás pedig pozitív énképe eredményeként jelenik meg az elmondottakban. Önbecsülése sosem ingott meg, lépérelől lépésre haladt a vágyott élet elérése felé.

„Ahogy mondtam, ha nincs cél, akkor nincs siker. Ha van cél, akkor, ha még nagyon-nagyon messzire is van, de hason csúszva is oda lehet érni. Teljesen mindegy, milyen nehézségek árán, mert azok mindig lesznek, mindig jönnek, mert az élet nem egy könnyű téma... az élet nagyon nehéz.”

K. I. elmondta, hogy komplex problémaként érzékeli a cigányság helyzetét ma is, amit csak társadalmi szinten, konszenzusra való törekvéssel lehetne pozitív irányba előre mozdítani.

„...mi kell ahhoz, hogy a cigányság föl tudjon emelkedni? Ez egy nagyon forró kérdés... Így mondom, mert ahhoz a társadalomnak is olyannak kellene lenni. Befogadóképesnek. A politikának meg főleg, mert az határozza meg minden ember életét.”

Rávilágított a beszélgetésünk során arra is, hogy véleménye szerint kiemelkedően fontos szerepe van annak, hogy az oktatási rendszerben milyen együttműködés zajlik, hogyan kapcsolódnak és kommunikálnak egymással a benne szereplők. Rendkívül fontosnak tartja a tanárok és szülők közötti együttműködés hatékonyságát, szerinte a gyermek legfőbb érdeke kellene, hogy mindenki számára elsődleges cél legyen.

„...ennek a három közegnek – de legalább kettőnek szorosán, mindennapi szinten (a szülőknek és a pedagógusnak) – össze kellene dolgozni. Sokkal több megértéssel kellene lenni egymás iránt, hiszen az egyik oktatja azt a buta

gyerekét, neveli az életre – mert már többet van iskolában, mint otthon –, de ehhez a szülőnek is oda kell állni, hogy jól működjön.”

„Sokat beszéltem arról szülőknek, hogy tudniuk kell, mennyire függnek tőlük a gyerekek. Hogy mire oktatjuk, mire neveljük mi szülők a gyerekeket. Ez nagyon fontos.”

A cigány népeiséget elfogadó és ismerő, belülről mégis kritikus és mélyen elemző szemmel nézi. Számos helyen tartott már előadást azért, hogy a többségi társadalomban nyitottságot és elfogadást szerezzen a cigányság számára. A legtöbb előadása nagy sikerrel zajlik mindmáig, néha azonban előfordul, hogy pont ott nem talál megértésre, akikkel közös nyelvet beszél.

„Voltam egy olyan előadáson, ahol a cigányság helyzetéről beszéltem, hogy mit kellene tenni, szerintem mi a járható út. Telt kultúrház volt és az igazgatónő azt mondta, amikor bemutatott, hogy hallgassák csodálattal I. előadását, mert sok érdekességet fog mondani. Elkezdtem mondani, mondani... rátértem a cigánysággal kapcsolatos részre, és tudod, mi történt? A kisebbségi önkormányzat teljes egészében elhagyta a termet. Bántotta őket, hogy én próbálok elemezni dolgokat arról, hogyan, miképpen, mi módon lehetne jól csinálni.”

Tapasztalatai szerint a sikeres életutat befutó cigány értelmiség egy része „elfelejti”, honnan jött. Ezt szomorúnak tartja, mert úgy véli, pont a kiemelkedők mutatnának igazi példát a nehéz sorsúaknak arra, hogy van remény a jobb sorsra, ha valaki tesz érte.

„Sokszor azzal találkozom, hogy bár már vannak a cigányok között főiskolát, egyetemét végzett emberek, de utána már nem mennek vissza a gyökerekhez. Már nem tekint vissza... A gyökerek azok nagyon-nagyon fontosak! Hogy tudom tanítani a népemet, meg tudom mutatni nekik a helyes utat, ez a legszebb dolog.”

K.I. kialakult véleményével rendelkezik arról is, hogy a társadalmi együttélés nehézségei mögött milyen okok húzódnak, és azokra milyen adekvát válaszokat kellene adni mindkét oldalról. Elmondása szerint a társadalmi előítéleteségnek az is áldozata, aki cigány, de semmi negatívát nem tesz a társadalomban. Ennek a negatív stigmának az elkerülése végett gyermekei vezetékeve nem a sajátja, hanem a felesége családneve lett, hogy ezáltal is kevesebb hátrány érje őket a mindennapokban.

„...itt élünk már ezer éve – ahogy szokták mondani mások –, de a társadalmi együttélés semmit nem halad előre. A cigányságban egymás között sem. Több csoport van ugye, több faj nálunk is... a kolompár utálja a beást, a beás egy kanál vízben megölné a kolompárt az életvitele miatt.”

„...a többségi társadalom sem lesz soha fogadóképes addig, amíg az van, hogy Borsod megyében az egyik cigány valami rosszat csinál, ami médiáért kiabál, abban a pillanatban megkapjuk a keresztlevelet, hogy a CIGÁNYOK. Amíg a többségi társadalom nem tudja különböztetni ezeket a dolgokat, és azt mondani, hogy konkrétan az Orsós János meg a Bogdán Ferenc követte el, addig nem lesz változás. És ha egy kalap alá vesznek mindenkit, akkor attól is valahogyan megtörik az embernek az a törekvés, amit el akar érni.” „...ma egy csepp olajjal egy egész tengert meg lehet színezni. Értem ezalatt, hogyha egy cigány csinál itt a környéken valamit... ajjaj, ajjaj... mindenki rögtön le van írva.”

„A fiaim vezetékneve más, mint az enyém... Pont amiatt, hogy ne ezzel a hátránnyal induljanak. Azért volt erre szükség annak idején, mert olyan iskolába mentek, ahol több volt a magyar gyerek.”

K.I. narratívája többször, visszatérően utal arra, hogy a gyermekkorában megélt nehézségek egész életére meghatározó pszichés megterheléssé váltak számára. A kiút lehetőségét a tanulás általi fejlődésben látta, mely erős belső motivációjával és folyamatos önképzési igényével együtt eredményezték, hogy nagy terjedelmű, gyors mobilitási pályát sikerült bejárnia (Durst–Nyíró–Bereményi, 2022). A beszélgetés során az is világossá vált, hogy ez az út feszültségekkel járt számára. A fűrőmesteri kinevezésekor tapasztalt fájdalmas stigmatizáció kibillenthette volna az önmagába vetett hitéből, ehelyett azonban megküzdött és bebizonyította, hogy képes adaptálódni a többségi társadalom közegéhez, ráadásul mindezt úgy, hogy az nem jár együtt saját identitásának diszlokációjával. K.I. narratívájából érezhető, hogy erős érzelmi kötődéssel bírt a szülei felé. Beszélgetésünk során sajnos arra nem derült fény, hogy szülei meddig voltak részesei I. életének, mennyit tudtak megtapasztalni abból az életútból, amit sikerült bejárnia. Az viszont egyértelműen kiderül az elmondottakból, hogy I. kötődése a cigánysághoz, a származási közösséghez rendkívül erős. Ezzel együtt az is jól érzékelhető, hogy a felfelé tartó mobilitása során

a tágabb rokonságtól eltávolodott, mert az értékrendbeli különbségek áthidalhatatlanná nőttek a szemében. Azonban mind a mai napig azt érzi, társadalmi felelősséget szeretne vállalni abban, hogy a többségi társadalom és a cigányság között csökkenjen az előítéletesség mentén kialakult távolság. Ennek érdekében keresi azokat a lehetőségeket és kapcsolódási pontokat – előadások és beszélgetések alkalmával – ahol elmondhatja gondolatait, saját tapasztalatait, mellyel talán a hallgatóság számára új perspektíva nyílik a társadalmi együttélés horizontján.

Második interjú – O. L. (Budapest/Ötvöskónyi)

Kutatásom második interjúalánya O. L., aki 38 évvel ezelőtt az ötvöskónyi cigánytelepre született. 18 éves koráig élt ott, azonban ma már Budapesten van az otthona. L. szülei elváltak, nővérét és őt az édesanyjuk nevelte fel. Életének meghatározó időszaka a kaposvári Toldi Gimnáziumhoz köti, ahol példaképévé nőtt pedagógusai a „szárnyaik alá” vették, megvédve sokszor még önmagától is. 18 évesen – egy filmes szerep miatt – elindult szerencsét próbálni a fővárosba, majd az elmúlt 20 évben önmaga lett szerencséjének kovácsa. O. L. elégedett az életével, azt vallja, hogy nem mindennapos téma a saját identitása. Cigányságról és nem cigányságról, társadalmi és kulturális azonosságokról és különbözőségekről azonban bárhol, bármikor szeret beszélgetni, mert szerinte ebben – vagyis a kommunikációban – rejlik az elfogadás kulcsa.

Családi háttér, gyermekkor

O. L. elmondja, hogy édesanyja gyárakban dolgozott főként, míg édesapja állattartással foglalkozott. Szülei elváltak, nővérét és őt az édesanyjuk nevelte fel, akivel kapcsolata a mai napig meghatározó. Nővérével – aki a családjával már hosszú évek óta külföldön él –, illetve a családjuk anyai ágával mindmáig jó kapcsolatban van, amikor hazalátogat szülőfalujába, személyesen is találkozik velük. A narratíva során az édesapjához fűződő viszonyáról nagyon keveset beszél.

„Az apám nagyon értett a lovakhoz meg a gazdálkodáshoz is, úgyhogy szerintem soha nem is nagyon dolgozott mást ezen kívül. Az anyukám ilyen összeszerelő gyárakban dolgozott mindig.”

„Az édesapám és az édesanyám, azt hiszem, hétéves koromban váltak el egymástól. Így a nővéremmel nagyjából hétéves korom után már az édesanyánkkal maradtunk és ő nevelt fel minket ott a cigánytelep közepén, ahol azért a gyerekeket nagyon könnyű elvinni egy negatív irányba.”

O. L. a narratívája első pillanataiban rávilágít a gyermekkorában megélt nehézségeire. A mélyszegénység terhe alatt a „csibészkedésekre” a rossz anyagi helyzetben élő cigányok életében sokszor a mindennapi megélhetésük zálogaként tekintettek.

„Magam is keveredtem sok olyan helyzetbe, ami – fogalmazzunk úgy, hogy »csibészkedésbe« –, ami jogilag nem egyenes út... A környezet ügyesen el tud magával húzni.”

Édesanyja mindennap keményen dolgozott, hogy a gyerekeinek a tőle telhető legtöbbet megadhassa. L. elmondása alapján rendkívül erős érzelmi bázist jelentett számára az anyukája, akinek minden erőfeszítése arra irányult, hogy a gyermekeinek jobb életre legyen esélyük. A mélyszegénység és a kilátástalanság összefüggésében édesanyja felismerte, hogy gyermekei könnyebb érvényesüléséhez a tanulás elengedhetetlen.

„Az anyánk éjjel-nappal dolgozott azért, hogy a napi betevőt meg tudja teremteni, és tiszta ruhában tudjon minket járatni, hogy meg tudja venni a tankönyveket és sorolhatnám. Neki az volt a döntése – az élete célja –, hogy a gyerekeiből normális kölyköket faragjon. Az édesanyám mindig azt hangsúlyozta: »Be kell menni, gyerek!« »Tiszta ruhába kell bemenni, gyerek, ott kell ülni, és az sem érdekel, hogyha kockás lesz a segged!« »A négyes busszal gyere legkorábban haza!« Iskola, iskola, iskola.”

Az elbeszélése során kiemelte, hogy gyermekkorában – mivel az édesanyja rengeteget dolgozott – a nővére volt a legfőbb oltalmazója, aki nem hagyta, hogy L. bajba keveredjen.

„A nővérem...engem nagyon sokszor nem engedett el valahová például azért, hogy én ne keveredjek bajba. Nagyon-nagyon sokat köszönhetek neki, amiért mindig hálás leszek. Gyakran igencsak rossz helyzetektől mentett engem.”

Az O. L.-lel folytatott beszélgetés terjedelmét tekintve a családról esett a legkevesebb szó, arra azonban egyértelmű választ kaptam, hogy a tanulásra való törekvése – legalábbis általános iskolás korában biztosan – elsősorban az édesanyja és a tanárai által szorgalmazott út volt.

Iskola és tanulás

L. elmondásából kiderül, hogy nyitott, érdeklődő attitűdje határozza meg egész életét. Ennek köszönhetően indult el az iskolai mobilitás, majd gyors ütemű, felfelé irányuló társadalmi mobilitása is (Durst–Nyíró–Bereményi, 2022). Integrált oktatási környezetben tanulhatott, aminek pozitív szerepe volt abban, hogy kapcsolatba került a többségi társadalomba tartozó diákok tanulási, előrehajlási stratégiáival, melyek saját tanulási útján is segíthették. L. jó képességű kisgyermek volt, aki olyan iskolai közegben tanult, ahol ezt pedagógusai felismerték és támogató szemlélettel egyengették útját a minél teljesebb képességkibontakoztatás felé.

„Bennem van egy irdatlan nagyfokú kíváncsiság, ami végigkísér engem életem végéig. Emellett a tanulást tekintve is elmondhatom, hogy nagy szerencsém volt, mert viszonylag könnyű volt nekem jó jegyeket szerezni az iskolában. Jó helyzetben voltam az iskolában a tanároknál azért is, mert én nagyon szerettem verseket mondani és tudtam is. Az édesanyámnak mondta az általános iskola végén az osztályfőnököm, meg az iskolaigazgató-helyettes úr, hogy hát ezzel a gyerekekkel kéne kezdeni valamit, menjünk neki a középiskolának vagy a gimnáziumnak és ne a szakmunkásképzőnek.”

Életének máig egyik legmeghatározóbb időszaka a gimnáziumi évek voltak, ahol először tudatosult benne igazán az, hogy értékes, és ezt mások is látják. Tanáraival, a gimnázium igazgatójával a mai napig kiváló kapcsolata van.

„Végül a kaposvári Toldi Gimnáziumban kötöttem ki, ahol drámatagozatos gimnáziumba jártam. És ez életem egyik legszerencsésebb helyzete volt. A gimnázium volt az egyik nagyon meghatározó időszaka az én életemnek. Ott olyan tanárokkal találkoztam, akik értették a külön gyerekeket, sőt kifejezetten keresték a külön gyerekeket. Én ott nagyon jól éreztem magam. Hihetetlenül sokat kaptam. Ott bebizonyították nekem azt, hogy ott tényleg lehettem én a

középpontban, lehettem fontos egy közösség számára. Ez adott igazán önbizalmat.”

A gimnáziumi időszakban folyamatosan kihívta a sorsot maga ellen, de az iskolai elfogadó és támogató környezet megvédte – sokszor –, még önmagától is. Az iskolában sosem érte negatív diszkrimináció, ami nagy valószínűséggel segített abban, hogy önbizalma kiépüljön és elhiggye magáról, értékes tagja a társadalomnak.

„...volt olyan a gimiben, hogy köztörvényes dologtól az igazgató asszony mentett meg, tényleg. Mindent megtett azért, hogy ne kallódjak el, és sokszor szemet hunyt olyan dolgok felett, ami miatt más nem biztos, hogy tartotta volna a hátát. Tisztán látta, hogy én tényleg mindent elkövettem, amit csak tudtam annak érdekében, hogy az a rendszer kivessen magából, amit úgy hívunk, hogy oktatási rendszer. De nekem nagy mázlim volt, mert iszonyat jó tanáraim voltak, akik, ha úgy adódott, ezerszer is tartották a hátukat miattam.”

Felnőttként, amikor már saját egzisztenciával rendelkezett, ugyanúgy fontosnak tartotta, hogy tágítsa tudástárát és ismereteket sajátítson el. Intenzív nyelvtanulásba kezdett.

„Nyelveket tanulni kell! Azért kell megtanulni, mert ha használod az eszedet, használod az agyadat. Véleményem szerint minden mélyszegénységben élő embernek szüksége van arra, hogy legalább egy, az anyanyelvén kívüli nyelvet beszéljen, mert akkor megnyílik előtte a világ. Tágul a fejedben az a kis patakocska, és akkor ahogy egyre többet tudsz egy másik nyelv által, egy óriási, gyors folyású folyó lesz belőle, ami információt szállít.”

Általános iskolában édesanyja mindennap szemmel kísérte L. életét, ami a megyeszékhelyi gimnáziumba kerülést követően, a kollégiumi lét mellett később már egészen másként alakult. Ezzel a helyzettel L. nem mindig tudott jól bánni, de tanárai ekkor is támogatták, nem engedték el a kezét.

„Általános iskolában nem aggódott annyira, majd annál többet a gimnáziumban, ahol ugye szabadon voltam, mert az anyám fennhatósága alól kollégistaként kikerültem. Volt, hogy átléptem a maximális hiányzó óraszámokat. Volt, hogy az anyám sem tudta sokszor, hogy én lógok az iskolából. Majd lassan elkezdett bennem ez változni. Elkezdett felébredni bennem a kötelezettség-tudat.” „Engem a gimnáziumi szakaszban, a tanáraim tartottak életben abban a

tekintetben, hogy nem rajtam múlt... engem tényleg ezerszer kirúghattak volna. Szép lassan épült föl bennem a kötelezettség érzése.”

O. L. életében az iskolai létnek mindvégig pozitív vetülete volt tapasztalható. Meghatározó tanárok, igazgató, akiknek köszönhetően formálódott szemlélete, világlátása, és akiknek rendkívül pozitív szerepük volt abban, hogy ma olyan ember lett, amilyen.

„Általános iskolában 1–4.-ig az akkori osztályfőnököm... Imádom, szeretem a mai napig. Aztán utána felsőben az irodalomtanárom volt a meghatározó. Gimiben pedig az igazgató asszony meg az osztályfőnököm.”

„Fantasztikusan jó tanáraim voltak. Én azt mondom, ha most is ilyen jó tanárok vannak még a rendszerben, akkor minden oké, és a gyerekek kapnak jó visszajelzéseket a rendszerből. Mert ez alapozza meg – meg a szülői, a családi közeg – a gyerekeknek az identitását.”

Egzisztencia és társadalmi mobilitás

O. L. már a narratívája elején rámutat arra, hogy a rendszeresség, az életről való komplex gondolkodásstruktúra hiánya milyen hátránnyal jár az egyén felfelé irányuló mobilitási esélyeinek tekintetében.

„A mélyszegénységben például a rendszeresség, mint olyan, szinte nem is létezik... Hogy a fenébe tudnánk hosszútávon gondolkozni például a pénzről, ha azt nem tanította meg senki.”

L. szemléletének fókuszában az emberek közötti kapcsolódás hangsúlyozása áll. Bár már sok éve él egy teljesen más közegben, számára a mai napig az egyik legfontosabb, hogy tudjon kapcsolatot találni és fenntartani az emberekkel. Igaz ez a saját származási közösségére – a „ma Ötvöskőnyijára” –, akikkel ugyanolyan érdeklődéssel és tiszta szívvel fordul, mint amikor még maga is ott élt. Annak érdekében, hogy minél szélesebb körben el tudjon jutni az emberekhez szemlélete, saját YouTube-csatornát hozott létre, ahol időről időre gondolatokat oszt meg saját életéről és a cigánysággal kapcsolatos gondolatairól.

„A videóimban, a személyes találkozóimon ezekről próbálok beszélgetni az emberekkel, akik nyitottak arra, hogy leüljünk egymással szemben, és beszélgessünk... 18 évig ott éltem, tehát nem felülről csodálkozom arra, hogy nekik

milyen az életük, annak ellenére, hogy az enyém már régóta nem olyan. Ha meghallgatjuk egymást, jobban tudunk kapcsolódni... Szóval én ilyen rendszerek mentén gondolkozom az emberekkel kapcsolatban.”

Felfelé irányuló, gyors ütemű társadalmi mobilitása nagy valószínűséggel az alábbi szemlélet és attitűd következtében valósulhatott meg:

„Nagyon szeretem használni ezt a képet, hogy: a cigánytelep pici házának pici ablakából nem látod a világot. De ha érdekel, akkor lépj ki! Nem baj, hogyha nem az ajtón mész ki, hanem átugrasz az ablakon, csak menj ki, mert minden ott van kint!”

L. életét – ahogy azt maga is hamar felismerte – meghatározza az a kíváncsiság, ahogy a világ felé fordul. Emellett sosem volt rest tanulni, küzdeni és erőfeszítéseket tenni annak érdekében, hogy az elért vágyakból – szorgalommal és kitartással – még magasabbra jusson. Egy filmes szereplőválogatás hozta el annak lehetőségét, hogy földrajzi mobilitása is új irányt vegyen, és további céljait és terveit már a fővárosban valósíthassa meg.

„A gimnázium után – akkor még volt, ma már nincs – a TIT alapítványi iskolába jártam újságíróképzésre. Akkoriban már írogattam a megyei napilapba, a Somogyi Hírlapba is a TIT-nek köszönhetően. De közben még éreztem, hogy nekem még dobott az élet nagyobbakat is, sokkal több hatost, mint amit eddig én dobtam magamnak.” „Aztán jött egy lehetőség, hogy van esélyem egy nagyjátékfilm castingjára elmenni Budapestre, amire én jelentkeztem, és én lettem a főszereplő.” „Tök izgalmas dolog volt! Volt sminkesem, maszkmesterem... tényleg! Szóval ez egy klassz lehetőség volt. Kapsz egy éven keresztül egy rakat pénzt – ami akkor egyébként havi százezer forint volt – meg a nyelvoktatásodat kifizetjük, és akkor lehetsz akár műsorvezető is vagy rendező, vagy szerkesztő.” „Aztán jött az RTL, ami egy ilyen nagyon izgalmas dolog volt. A nagyjátékfilm forgatását követően gyakornoki lehetőséget ajánlottak az RTL Klubnál, én pedig elvállaltam és így maradtam Pesten. Túl sok választásom nem volt, mert vagy itt maradok, vagy visszamegyek és jó eséllyel közmunkás leszek Ötvöskónyiban.”

A filmes főszerepet követően egzisztenciája meredeken ívelt felfelé, mert akkori főnöke is meglátta a benne rejlő tehetséget. A gyermekkorában megélt szociokulturális közeg azonban nem várta fel azzal a képességgel, hogyan

kezelje a hirtelen jött sikert. Ez akár derékba is törhette volna karrierterveit, hiszen az első sikerektől megrészegült időszakban nem tudta megfelelően kezelni a pozíciójából fakadó lehetőségeket. Azonban mivel hittek benne, és látták, képes a folyamatos fejlődésre, esélyt kapott arra, hogy bizonyítson. Végül sikerült. Lépésről lépésre, identitásának és szemléletének folyamatos reflexiójával újratemtette önmagát munkahelyén.

„Így eltelt egy év, ami után Kotroczó Róbert programigazgató állást ajánlott, hogy akkor most dolgozzanak a gyártáson, ami azért egy hatalmas dolog. Napi élő híradót gyártani... Hát gondolhatod... nagyon gyorsan elszállt velem a ló.”
„... és tudod a mondást: ha meg akarsz ismerni valakit, adjál neki hatalmat. Hát, én akkor ezzel nem igazán tudtam mit kezdeni, azt sem tudtam nagyjából, hogy mi az a hatalom, nem ismertem még magamat sem. Egy cigánytelep kellős közepéről jöttem, honnan is tudtam volna...” *„Visszatérve az RTL kezdeti időszakára... Kb. 2-3 év volt mire visszaszereztem mindenki bizalmát. Operatőrökét, rendezőket, mert az elején kábé mindenkit megsértettem magam körül. A nem megfelelő szóhasználattal vagy a kommunikációm stílusával. Hála égnek ma már azt mondhatom, hogy abszolút jó értelemben vett szakmai alázattal és együttműködve tudtunk aztán úgy együtt dolgozni egymással, hogy az fantasztikus volt.”*

Miután munkahelyén türelemmel és segítő attitűddel álltak hozzá, a kulturális és hagyománybeli eltérések nem szabtak gátat további egzisztenciális előrelépésének. Olyannyira, hogy egyre komolyabb és nagyobb felelősséggel járó feladatokat kapott. Sokszor küzdött fáradtsággal, kimerültséggel a rengeteg munka miatt, de végig az lebegett a szeme előtt, hogy tanulni, fejlődni és előrébb jutni szeretne. Felismerte, hogy az a lehetőség, amit az élettől kapott, arra predesztinálja, hogy meg kell mutatnia és ki kell aknáznia a benne rejlő erőforrásokat. Egy dologban mindvégig biztos volt: oda, ahonnan elindult, nem akar visszakerülni.

„Tehát rengeteget tanultam és köszönhetek az RTL-nek, mert én ott tanultam meg ezt a szakmát. Irdatlan sokat tanultam tőlük, és hihetetlen jól működtünk együtt, és a vége felé már napi 40-60-80, de ha olyan helyzet jött, akkor akár egy nap 100 embernek kellett megmondanom, hogy éppen mit és hogyan kell csinálnia. Éveken keresztül volt, hogy napi 20 órát dolgoztam, és csak úgy

szívtam magamba az információt. Egy idő után már rájöttem arra, hogy hogy nekem ez az utam. És hogyha én ezt elengedem, akkor visszakerülök. Visszakerülni meg nem akartam. Tudtam, hogy én más világot akarok építeni.”

O. L. nem a klasszikus iskolai karrierutat járta be. A középiskola elvégzését követően a filmes lehetőség után ugyanis az volt a legfontosabb, hogy fenn tudja tartani magát és pénzt keressen. Diplomája akkor lett, amikor már sok éve dolgozott, és munkahelyén ez lett a fizetésemelés egyik feltétele.

„Egy idő után már szerettem volna fizetésemelést, de akkor a főnököm közölte, hogy rendben van, hogy ennyi mindenbe bedolgoztad magad, de hát az egyik alapfeltétele annak, hogy több pénzt kapj az, hogy legyen diplomád. (10 éven keresztül az alapfizetésemért dolgoztam, az azért nem olyan jó.)”

O. L. narratívájában többször felbukkan a legjobb barátja szerepe az életében. Richárd az, aki a jó utat mutatja meg számára, aki mindig ott van, amikor szüksége van rá, és akivel annyira jól megtanultak együttműködni, hogy ez ma már egy közös vállalkozás alapjává is vált. Kiemelt szerepe van abban, hogy L. nem kallódott el gimnazistaként, hogy „második családjaként” tekinthet Richárd családjára, ahol mindig az elfogadás, megértés és szeretet veszi körül. Bár L. elmondása szerint, alapvetően nagyon különböző életük volt, mégis ez a barátság a legékesebb példája annak, hogy végső soron csak az ember számít.

„Szóval ez egy nagyon durva időszak volt. Hajnalban keltem például... A reggeli híradót gyártani megkülönböztetett pozíció volt. Azonban így sem volt annyi pénzem, amennyiből havi szinten úgy meg tudtam volna élni, ahogy kényelmes. Ezért beszálltam a barátom, Richárd cégébe üzlettársnak, aki szintén Budapesten volt már akkor és egy marketing és PR cége volt. Együtt kitaláltuk, hogy felépítjük ennek a cégnek a filmes üzletágát, aminek én lettem a vezetője és ezáltal elkezdtem marketingalapú kampányokat gyártani olyan cégeknek, mint a Coca-Cola, vagy a HTC, vagy épp a Magyar Telekom. Egyik-másik még ma is az ügyfelem közülük egyébként. Közben meg voltak már saját ügyfeleim is, és egy vállalkozást is sikerült kiépítenem. Szóval így elkezdtem más lábat is építeni magamnak. Így kerültem aztán a versenyszférába, ahol megtanultam tárgyalni ügyfelekkel, nagyvállalati vezetőkkel, kereskedelmi vezetőkkel, igazgatókkal... Tehát showrunner lettem az ő cégénél. Ez nagyjából olyan, mint a

főszervező meg a filmgyártásvezető összevegyítve. Emellett kommunikációs tréningeket tartottam nagyvállalati vezetőknek, kommunikációs vezetőknek, hogy hogyan kell kamera előtt viselkedni, hogy milyen kommunikációs stratégiát kell alkalmazni válságkommunikációban stb.”

O. L. elégedett az életével. Érezhető, hogy fontos számára az anyagi biztonság meglétének érzése. Amit azonban elmondása alapján ennél is fontosabbnak tart, az a fejlődés – önmagát tekintve. Sok időt és energiát fektet abba, hogy reflektív szemlélettel tekintsen a saját életére.

„Tényleg tök jó életem van. A családomnak nem kell aggódnia attól, hogy nem lesz mit enniük. Vannak befektetésem, illetve a nyugdíjamra is gondolok, mert előtakarékosságaim is vannak. Utazgatok a világba, vannak még céljaim, meg terveim, elképzeléseim... Az elején engem is az érdekelt, hogy minél több legyen a számlámon. Hogy legyen pénz. Aztán szép lassan egyre többet láttam a világból. Egyre többet tanultam, tapasztaltam, fejlődtem.” „Ma már megengedhetném magamnak – a munkám is megengedi – azt, hogy akár hetekre elmenjek, elutazzak valahová. Tehát valahol Európán belül vagy épp egy tengerpartról dolgozzak. De nem bírom elviselni azt, hogy én lógassam a lábam. Az nem én vagyok. Én szeretek jönni-menni, ismerni, megismerni, felfedezni, megélni – erre vágyom, és ezt akarom átadni a fiamnak vagy a gyerekemnek, ha majd valamikor – remélem, azért most már nem olyan sokára – lesz.”

Identitás és reziliencia

L. már rögtön az elbeszélése elején „megvédi” a cigányságot. Elmondja, hogy az ő élete sem volt mentes a problémás helyzetektől, és sokszor csak a gondviselésen múlt, hogy nem keveredett balhéba. A szegénység közegében a normák más értelmet kapnak mint a magasabb társadalmi osztályokban.

„...az édesanyánkkal maradtunk, és ő nevelt fel minket ott, a cigánytelep közepén, ahol azért a gyerekeket nagyon könnyű elvinni egy negatív irányba. Aminél nagyon fontos, és ezt hangsúlyozzuk ki, hogy ez nem a cigányok hibája, meg a cigányság hibája –, hogy ők időnként, mint ahogy egyébként a nem cigányok is (csak annak másabb a megítélése), olyan dolgokat tettek, ami már BTK. tematikájú –, hanem ez a mélyszegénységhez köthető jelenség. Mert ha megnézed, minden társadalmi rétegben van bűncselekmény, csak őket mondjuk úgy

hívják, hogy fehérgalléros bűnözők... Bűnözés mindig volt és mindig lesz. Ahol én éltem – amilyen közegben anno éltem –, abban a közegben is volt. Magam is keveredtem sok olyan helyzetbe, ami – fogalmazzunk úgy, hogy »csibészke-désbe« –, ami jogilag nem egyenes út... A környezet ügyesen el tud magával húzni.»

O. L. többször, visszatérően utal rá, hogy mennyire megtalálta a helyét a középiskolában. Önmagában való hitének alapját az ottani évek alatt ültették el a lelkében. Hálával és szeretettel gondol vissza arra az időszakra, ahol a megbecsültséggel való szembesülés örökre megváltoztatta az életét. Azonban a segítő szándék csak akkor éri el célját, ha észrevesszük és tudunk vele élni – vallja L.

„A mai napig is a gimnázium igazgató asszonyával nagyon jóban vagyunk. Ugyanúgy, ahogy a volt osztályfőnökömmel is, aki annakidején például soha nem szólt azért, hogy már abban a félévben 6. nagynénim vagy nagybácsim hal meg, én meg megyek haza, és szeretnék engedéllyel távozni az iskolából... Nyilván tudta, hogy hazudok, mint a vízfolyás, de nem állt ebbe bele... Szükség van rád! – Ezt a mélyszegénység közegében nagyon kevés gyerek kapja meg, és ha meg is kapja, sem feltétlenül tudja érteni vagy értelmezni, mert nem egy megfelelő közegben vagy rendszerben van elhelyezve ennek az üzenete számára.»

L. szavaiból kitűnik, hogy életének első 18 éve mélyen meghatározza gondolkodását, világképét. A mindennapi küzdelmek során a saját bőrén tapasztalta, milyen az, amikor nincs kitörési lehetőség. Saját életének építése során – főképp az első időszakban – erőteljesen érződik, hogy túlkompenzál, nehogy visszajusson abba a közegbe, ahonnan nincs kiút.

„És hogyha én ezt elengedem, akkor visszakerülök. Visszakerülni meg nem akartam. Tudtam, hogy én más világot akarok építeni. Volt olyan időszak, amikor hét pozícióban dolgoztam, csak egy után kaptam fizetést. Joggal kérdezheted, hogy miért vállaltam a másik hatot? Hát azért, hogy tanuljak.»

Narratívájában megjelenő barátjának komplex szerepe van L. életében. Richárd többféle szerepet tölt be az életében. Minden életszakaszában pont azt, amire épp aktuálisan szüksége van. Hol barát, hol üzlettárs, hol egy olyan ember, akinek viszonylatában próbálja meghatározni önmaga helyét a

világban. Kapcsolatuk ilyen kontextusban egészen különlegesnek mondható, ha azt külső szemlélőként nézzük.

„Nekem nagyon nagy melóm volt, hogy megértsem a saját működésemet vele kapcsolatban, hogy én ne csak az árnyékában létezzek és érezzem saját magam, hanem megtaláljam azt, hogy Richárd vetületében ki vagyok én.”

L. nyíltan elmondja, hogy a fejlődésnek ára van. Folyamatos, szisztematikus munka – önmagunkon. A mélyszegénység közegéből hozott társadalmi és kulturális hátrányokat feldolgozni mentális és érzelmi megterheléssel együtt járó folyamat számára, melynek feszültségeit nem lehet letenni egyik pillanatról a másikra.

„...azért emögött egy csomó minden van ám, amiről nem beszél az ember. És nem azért nem beszél, mert nem akar... Csak sok a »házi feladat«. Hogy hogyan teszed le azokat a feszültségeket és frusztrációkat, amiket a mélyszegénység közege aggatott rád. Kell a segítség, mert ez is megváltozik, ha társadalmi szintet léptél. Hogy hol vagy te az új életedben. Ez hozhat egy identitásválságot, simán. De ha megcsinálod a »házi feladatot«, ha jönnek a felismerések, akkor lehet társadalmi szintet lépni... Ahhoz, hogy én ide eljussak, nekem le kellett tolnom négy sztrókot. Van ennek ára...”

O. L. hiszi, hogy lépésekben gondolkodva és azokat folyamatosan megvalósítva lehet eljutni az elégedettségig, aminek része az út közben szerzett boldogságérzés.

„Én nem a boldogságban hiszek. Én az elégedettségben hiszek... Elégedett meg akkor tudsz lenni, hogyha rendben vagy. Ha rendben vagy, akkor az életben sokkal többször éled meg a boldogság élményét. Bennem ez így szerveződik. Én nem a lottótól várom az életem megváltását...kell, hogy legyen egy terved. Hogy nagyjából tudd, hol akarsz tartani 3-5-10 év múlva. És akkor a tervek alapján, valamilyen szisztéma szerint apró lépésekben kezdjük el építeni az életünket. Ha elindulsz, akkor úton vagy. Akkor fejlődsz, tanulsz. Ha ott maradsz a cigánytelep pici házában piciket szobájában, és csak a pici ablakon keresztül nézed a tájat, akkor mindig ugyanazt a tájat látod – néha pici változással –, de te ott vagy, és a hatások nem érkeznek érdemben meg hozzád, te nem érkezel meg a hatásokhoz. Menni kell, haladni kell, én ezt tanultam meg, nekem ez a direktívám.”

Származási identitása azt mondja, nem téma sem a párkapcsolatát, sem a barátságait tekintve. Szerencsés helyzetben van, mert érdeklődő és nyitott szemlélete könnyen teremt utat bármilyen emberhez.

„Soha nem volt benned rossz érzés azzal kapcsolatban, hogy egy barna bőrű, egy cigány csávó lett a párod? ...ő csak attól az egytől félt, hogy a környezete fogja esetleg rosszul érzékelni ezt, vagy be fognak esetleg szólni nekem, vagy a hátam mögött mondanának rosszat rólam azért, mert cigány vagyok és ez rosszul esne neki... Richárdnak szerintem ezzel nincsen egy pillanatig sem problémája. Amúgy én nem úgy kelek föl minden reggel, hogy cigány vagyok. Én én vagyok. Fel se tűnik, hogy barna a bőröm, érted? Tehát, hogy így nem ez az érdekes.”

O. L. életútjának középpontjában a benne eredő kíváncsiság megélésének momentumai állnak. Azt mondja, mindig ez hajtotta, ezáltal tudott előrébb lépni. Emellett érződik, hogy folyamatosan „monitorozza” önmagát – érzéseit, tetteit, a világhoz való viszonyát, ami újabb és újabb gondolatokat indít el az önmagával való ismerkedés, illetve az identitáskeresés útján. Az, hogy ennek a vég nélküli önreflexiónak a háttérében valójában a származási identitással való kisebbségi érzés feldolgozatlansága áll-e, nem lehet biztosan kijelenteni. Azt azonban minden túlzás nélkül állítani lehet, hogy a sokunk számára mára mára meseszerűen alakuló életéért számos „házi feladatot” oldott meg sikeresen, amire méltán lehet büszke.

Harmadik interjú – O. I. (Barcs)

A harmadik interjú felvétele online módon zajlott, még hozzá különleges módon, mert az interjúm alanya O. I., – aki 28 éves matematika-fizika szakos végzős egyetemista – éppen vonaton utazott, miközben beszélgettünk. (A technikai nehézségek ezen körülmények között ugyan többször próbára tették az elszántságunkat, de I. tökéletes partner volt abban, hogy végül minden jól sikerüljön, és igazán izgalmas és tartalmas interjú jöhessen létre.)

I. gyermekkorá egy részét Istvádban töltötte, nagyon nehéz körülmények között, amikor szülei elváltak. Édesanyjához fűzi erős érzelmi kötődés, édesapjával a kapcsolata mára megszakadt, mert apukája személyisége nagyon

különbözött az övétől. Egy vér szerinti bátyja és két kisebb féltestvére van, akikkel jó kapcsolatot ápol. Életét meghatározzák a Pécsi Tudományegyetemen eltöltött évek, melynek során felsorolni is nehéz, mennyi különféle kulturális és tudományos programban vállal szerepet. Kiemelten fontosnak tartja, hogy átadhasson tudásából a következő generációknak, amihez a tanítást tartja a legjobb útnak. O. I. az egyik leghitelesebb példa azok számára, akik szeretnék hinni, hogy a valódi nyomorból is újjá lehet születni, ha mindig előre tekintünk és teszünk érte.

Családi háttér, gyermekkor

O. I. gyermekkorát rendkívül nehéz anyagi körülmények között töltötte. Szülei különválását követően először az édesanyjánál élt Istvándiban, majd miután a költözéssel járó változást nehezen viselte (baráti kapcsolatainak megszakadása), visszaköltözött édesapjához, ahonnan a személyiségükbeli ütközések negatív hatása miatt középiskolás korában ismét visszament lakni Istvándiba az anyukájához. Az állandóság hiányának negatív lenyomata érződik az elbeszélésen, amolyan „sehol sem volt igazi otthon” típusú gondolat születik meg az ember fejében, ahogy hallja az elmondottakat. I. kiemeli, hogy azért tartja fontosnak a körülmények hangsúlyozását, mert ez is sokat formál a személyiségen, amivé aztán az ember felnőttként válik majd.

„Mi Barcs-Drávaszentesen laktunk, amikor apukám-anyukám együtt volt. Ketten voltunk testvérek, van egy bátyám, akivel öt év van közöttünk. Amikor negyedik voltam, akkor szakítottak a szüleim és Anyu elköltözött.”

„...Apukámmal éltük az életet. Majd, amikor középiskolába kerültem 1. osztályba, akkor jött el ugye az a pont, hogy hát, ha már új iskola, nincsenek még barátok sem igazán... Elköltöztem Anyukámhoz, akinek közben lett két gyereke, lett két féltesóm.”

„...apukámnál sokat stresszeltem, mert tényleg nem találtam a helyemet. Beleszólt az életembe. Rám erőltette az akaratát, satöbbi. Anyukám meg egy olyan személyiség, aki azt mondja, hogy: Menjél fiam, csináld! És nekem erre volt szükségem, hogy ne szóljanak bele abba, amit én csinálok. És nem züllöttem el. Anyukámnál ki tudtam teljesedni. Jól éreztem ott magamat. Szegénységben

éltünk, az igaz. Loptuk a fát, hogy ne fagyjunk meg, meg ilyenek; kölcsönökből, hitelekből éltük... Ebből indultunk, igen.”

Szülei végzettségét tekintve kitűnik, hogy az édesanyja nem rendelkezik befejezett általános iskolai végzettséggel. Édesapja szakmunkásvégzettsége miatt azonban már jobb munkaerőpiaci lehetőségeket kaphatott, ezért lehetett nála otthon kedvezőbb tárgyi, illetve lakhatási körülmény.

„Apukámnak ipari, szakmunkásvégzettsége van. Gyárakban dolgozott általában. Anyukámnak hat általános iskolája van.”

I. narratívája során többször is utal arra, hogy az anyukája érzelmi bázist jelent számára. A hozzá való érzelmi kötődés felnőttként is erőteljesen jelen van az életében. Édesanyja új kapcsolatából született féltestvéreivel is jó viszonyt ápol, a bátyja pedig pozitív mintául is szolgál neki, hiszen ő már akkor a pécsi egyetemen tanult, amikor I. középiskolás volt.

„Anyukámmal nagyon jó a kapcsolatom a mai napig. Pedig nem tudja, hogy mit csinállok általában, mert nem érti. Azt tudja, hogy tanulok az egyetemen. Kábé ennyit tud felfogni belőle az ő nézetével. Kistesóimmal is egész jó a kapcsolatom. Apukámmal nem beszélek, nem tartom vele a kapcsolatot. A nagyte sómmal igen. Az ő szálát nem fejtettem még ki annyira. Ő is egyetemet végzett. Elkerült Budapestre. Fizikát tanult a PTE-n, ahol én is, majd az IT-szektorban helyezkedett el.”

Iskola és tanulás

O. I. narratívájának legnagyobb része az iskolai élményeinek elbeszélésére volt felfűzve. Elmondta, hogy járt óvodába, ahol kedvence a legózás volt. Majd az általános iskolai matematika-tanárnője hatott legerősebben arra, hogy végül ő is ezen az úton induljon el. Azok a dolgok álltak érdeklődésének középpontjában, ami önmaga által is igazolható és egzakt volt. Attitűdjéhez a reál tárgyak álltak igazán közel. Az olvasást, a történelmet kevésbé kedvelte. Olyannyira, hogy a középiskola első évét ismételnie is kellett, annyira nem kötötte le a történelemóra (akkor is matekozott).

„A barcsi Arany János Általános Iskolába jártam. Egy jó iskola volt. Felsőben jött a matematika erőteljesen 5–6. körül és a fizika pedig ugye 7–8. körül. Egyébként ott szereztem a matektudás legjavát, de az érdeklődés nem emiatt volt,

hanem emlékszem, hogy még nagyon kis koromban vannak emlékek, hogy én a mesecsatornák mellett nagyon sokat néztem a National Geographicot...”

„Nem tudtam soha leülni elolvasni egy könyvet vagy ilyesmi. A törít meg egy nagy humbuknak fogtam fel. Mondom oké, hogy az ide le van írva, de ezt ki hiszi el? Még a matematikában: $2 + 2$ az 4. Tényleg? Tényleg! Ki lehet számolni.”
„Amikor elsős lettem a középiskolában, akkor kerültem vissza anyukámhoz. Abban az évben, matematikából ötös voltam, történelemből meg megbuktam. Történelemre nem tanultam. Nem figyeltem, inkább törti órákon is matekoztam. Egyébként a pótvizsgán sem mentem át, tehát kilencedikben évet kellett emiatt ismételnem.”

Az iskolai évek alatt meghatározó tanáraiként a matematika- és a fizikatanárok szerepelnek. Ahhoz, hogy jól érezte magát az iskolai közegben, nagyban hozzájárult az iskola elfogadó és empatikus légköre, valamint az ott kialakult barátságok. I. narratívájából kiderül, hogy nyitott szemléletének köszönhetően minden iskolai közegben könnyen beilleszkedett és megtalálta a baráti közeget.

„Akit talán megemlítenék az általános iskolában a matektanár-nénim. Ő nagyon ügyes volt, tényleg le a kalappal, mindig szépen felépítette a matekot. Középiskolában meg a szakmai tanárain nagy része. Igazából mindegyik tanár meghatározó volt a szakmai tanárain közül. Odafigyeltek rám mindig, tényleg jó volt velük a kapcsolat. A matektanár volt az osztályfőnökünk középiskolában, vele is nagyon jó volt a kapcsolat. A fizikatanár volt, aki még erősen hatott.”

„Középiskolában megint csak voltak jó barátok. A társaság, azt gondolom, sokat számít. Nem is igazán az iskolában akartam maradni, hanem a barátokkal. Volt egy jó baráti közeg, aki a mai napig megvan. És együtt maradtunk még a suliban órák után. Tehát vége volt a hetedik órának, és nem mentünk el a busszal hamarabb haza, hanem elmentünk az ebédlőbe. Kértünk repetát, kértünk kaját magunknak, vagy épp beszélgettünk, vagy megnéztünk egy filmet mondjuk telefonon vagy ilyesmi. Sétáltunk, beszélgettünk.”

O. I. elmondja, hogy sosem nyújtott különösebben kiemelkedő teljesítményt. Sokszor az anyagi és életkörülmények által okozott nehézségek hátrányt okoztak számára, mert kevesebb ideje maradt egy-egy vizsgára való felkészülésre. Tanulási struktúrájára jellemző, hogy ami érdekli, abban jobb

jegyeket szerzett, mert motiváltabb volt és könnyebben elsajátította. Amikor nehezebb időszakok voltak a tanulmányai alatt, a baráti és tanulóközösségek ereje segített, ezért is szerette az egyetemen a szakkollégiumokat és a mentorálási programokat.

„Az iskolában egyébként nem voltam sose túl jó. Tehát az átlagom az ilyen hármas-négyes között volt. Az egyetemen is a hármas-négyes szintet hoztam, de amiből kellett, abból ötös voltam. Ami érdekelt, azt tudtam.”

„Szerintem soha nem volt semmi olyasmi, amit azt mondtam volna, hogy na akkor most ennyi és ne tovább. Voltak nehéz vizsgáink, persze. De közösen is tanultuk sokszor, meg segítettük is egymást, úgyhogy nem volt semmi olyan nagyobb dolog.”

I. szemléletének kulcsa, hogy minden helyzetben a megoldásra koncentrál. Bármilyen helyzetben képes gyorsan és hatékonyan meglátni a lehetőséget, és kidolgozni azt a struktúrát, amivel sikert ér el. Így történt meg az is, hogy elküldte jelentkezését az egyetemi képzésre.

„Egyébként emlékszem – tényleg most visszagondolva –, hogy internet a faluban nálunk volt először. Mert fogtam és összeraktam egy számítógépet. De úgy, hogy mindenholnan összekukáztam egy-egy alkatrészt pár forintért vagy ingyen vagy épp a középiskolás barátaimtól. És összeraktam. Sosem szereltem előtte számítógépet, de néztem hozzá két Youtube videót, majd hazamentem és összeraktam. Feltelepítettem és működött. Azon a számítógépen jelentkeztem a felvételire az egyetemre.”

O. I. számára a tudás akkor igazi érték, ha azt átadhatja a következő generációnak is. Ez volt a fő motivációja akkor, amikor elhatározta, hogy tanár szeretne lenni, de ugyanúgy ennek köszönhetően vesz részt az egyetemi évek alatt számos hallgatói segítő és támogató mentorálási programban is.

„Nekem azt jelenti a tanítás, hogy ha van valami ismeretem, azt szeretem átadni. Ezért is vagyok a mentorprogramokban. Ha van valami tudásom, ami értékes lehet más számára, akkor azt megmutatom másnak. Ezt a tanításban lehet leginkább.”

Egzisztencia és társadalmi mobilitás

O. I. az egyetemi tanulmányai elején még „önmagát kereső” embernek tartotta magát, aki egy dolgot tudott csak biztosan: azt, hogy mivel szeretne majd foglalkozni az életben.

„Mikor bekerültem az egyetemre, nagyon nem tudtam, hogy ki vagyok és mit akarok, viszont tudtam azt, hogy matematika–fizikatanár szeretnék lenni. Ez így megvolt. Tudtam, hogy ezt szeretném csinálni.”

O. I. narratívájából egyértelműen kitűnik, hogy az oktatási mobilitását tekintve a különböző támogató programoknak kiemelt jelentősége van. Egyrészt segítették a sikeresebb tanulmányi előmenetelében, másrészt ezáltal az oktatási esélyegyenlőtlenség feloldásában is – oly módon, hogy hatékony támogatást kapott a mentorprogramok által társadalmi és gazdasági értelemben is. Esetében egyértelműen elmondható, hogy a programok sikeresek voltak, mert lehetőséget és támogatást nyújtottak számára, hogy szocioökonómiai esélyegyenlőtlenségének csökkentése megvalósulhasson.

„Már akkor bekerültem – az érettségi évében – a HÖOP Mentorprogramba. (Majd még sokszor fogom ezt a programot mondani.) Ez a program azt a célt szolgálta, hogy az akkor bekerült egyetemistáknak segítséget nyújtson az egyetemen történő eligazodásban stb. Emlékszem, hogy amikor a középiskolában jelentkeztem az egyetemre kb. azt sem tudtam, hogy mi az.”

„...bekerültem az egyetemre, és a HÖOP Mentorprogramban lettek rögtön a legjobb barátaim, akik mai napig is azok. És velük közösen tudtuk az egyetemet végigcsinálni. Az első évben sok segítséget kaptunk.”

„És itt jöttek a Roma Szakkollégiumok... Onnan is ösztöndíjat kaptunk, programokra jártunk és így tovább. Ott indult be a tudományos életünk is. Nekem is többek között.”

I. hamar kiaknázta az egyetemi pályázatok adta lehetőségeket, melynek köszönhetően folyamatosan anyagi forráshoz jutott, ami segítette abban, hogy fenn tudja tartani magát és finanszírozhassa tanulmányait.

„...egyre jobban elkezdtek az egyetem köré épülő programok biztosítani anynyi bevételt, amivel már azt mondtam, hogy akkor nem kell az egyetemen kívül dolgoznom. Többek között megismerkedtem az EHÖK-vel, ott is vállaltam munkákat. A kollégiumban is tudtam munkákat vállalni és így tovább. Utána jöttek

a tudományos munkák, azokból is tudtam bevételhez jutni. Mert az is egy érdekes dolog, hogy akik nem hátrányos helyzetből jönnek, hanem teljes családból, nagy keresettel, szülőkkel, azok nem is gondolnak erre, hogy az egyetem nemcsak viszi a pénzt, hanem akár még hozza is.” „A kollégiumban ingyen laktam. Arra is volt pályázat, hogy átvállalja az egyetem, ha ennek meg annak megfelelek. Jól meg kellett írni a pályázatokat, és akkor máris lehetett ingyen kollégiumhoz jutni. Ez is nagy segítség volt.”

Tanulmányaival párhuzamosan rendkívül sok programban vett részt. A családi jelleg, a támogató közeg és a közös értékek mentén létrejövő szemlélet mind nagy erővel hatottak I.-ra és arra, hogy képes legyen megtartani a célt, amit kitűzött maga elé. Valószínűsíthetően ennek köszönhető, hogy a gyors ütemű mobilitási pálya bejárása nem vagy alig érzékelhetően okozott számára lelki megterhelést.

„Azt éreztem, nagyon sokat kaptam, ezért vissza kell adjak én is ilyen programok révén.” „...harmadik tanévben jött a TMO (Tanítsunk Magyarorszáért Program)...”

„De van a Szinapszis Mentorprogram, abban is mentorként tevékenykedtem, ott középiskolás diákokkal foglalkoztunk. A HÖOP Mentorprogramban meg egyetemistákkal. Volt olyan év, hogy mindhárom programban tevékenykedtem, azért az combos volt (mosolyog). Nem sok időm maradt a tanulmányokra, de nem hiányoztam egy órától sem egyébként, bejártam végig.”

„A Roma Szakkollégiumokban jó csapattal vagyunk, és most már inkább tudományos munkákban veszünk csak részt. Ezekben vettem részt, és ugye ezek voltak a húzó ágak, amik az egész egyetemen is bent tartottak tulajdonképpen. Sokat számított ez...”

O. I. mindig tudatos és konstruktív szemlélettel reflektál a saját életére. Ennek köszönhetően a nehéz helyzetekből is nyertesen tud kijönni.

„Az egyetem alatt ezekből a jó lehetőségekből és az ösztöndíjakból volt annyi bevételem, hogy spórolni is tudtam és összegyűlt közel ötmillió forintom. Amikor más azt mondja, hogy ötmillió diákhitel jön össze, akkor én kijöttem ötmillió többlettel...” „Szóval sikerült másfél millió forintért egy majdnem kétezer négyzetméteres telekkel rendelkező, ötven négyzetméteres házat vennem, ami erősen felújításra szorul. Úgyhogy most megélem az álmaimat. Van egy Opel G

Astrám, amit az egyetem alatt vettem, amikor le tudtam tenni a jogosítványt, az 1. vagy a 2. tanévben.”

A mélyszegénységben tapasztalt megélések által ismeri a nélkülözést. Ennek tudatos kerülésén folyamatosan dolgozott. Szülei nem tudták anyagilag támogatni a tanulmányai során. Mindent önmagának, saját erejéből kellett megteremtenie.

„Úgyhogy én mindig azt csináltam, hogy nyáron elmentem dolgozni. Így ez elég volt a megélhetésre, illetve hogy félretenni is tudtam.”

O. I. a nyári időszakokat eleinte munkával, az utóbbi években pedig élményszerzéssel igyekezett eltölteni. Az elmúlt két nyara egy régóta dédelgetett álmának megvalósulása révén rendkívüli sikerült – elindult világot látni. Gyermekkori álmait tudta ezzel megvalósítani, önerejéből, egyedül.

„Az utolsó két évben nyáron, az már egy kicsit izgalmasabb volt, mert volt annyi félretett lóvém, hogy beültem az autóba, és eljutottam nyugatra. Azt mondtam magamnak, addig megyek, amíg el nem jutok Franciaország végéig. Nyugat-Európát jártam be az Opelrel. Egy sima, dízeles, kilencvennyolcban gyártott autóval. Végigmentem: Olaszország, Ausztria, Franciaország, Németország, Svájc. Elmentem a svájci hegyeken, kétezer méter magasságig. Zseniális volt. Voltam Párizsban, voltam Rómában, bejártam mindent – és potom pénzből... Hát ezen felbuzdulva egy másik nagy vágyam is volt, az pedig az Északi-sark. Gondoltam, van egy autóm, úgyse csinállok semmit... Tehát tavaly nyáron elmentem az Északi-sarkra. Norvégia északi részéig jutottam el.”

O. I. számára jelenleg elsődleges célkitűzés, hogy tanítson. Emellett tudatosan építi az életét, amiben – a megélt nyomorúság kompenzációjaként is – kiemelt szerepe van az anyagi biztonság megteremtésének.

„Szeretnék nagyjából öt évig biztosan tanítani még. Szeretnék legalább egy érettségiző osztályt úgy kivinni, hogy azt én készítettem fel kilencediktől az érettségig. Ez biztos. Mellette meg, ha beérnek a jelenlegi befektetéseim, akkor már lehet olyan szinten élni, amit anyagi függetlenségnek hívnak.”

I. egészen korán tudta, hogy számára a szegénységből való kiemelkedés lehetősége a tanulásban rejlik. Nem fedezhetünk fel a vele történt beszélgetés során egyetlen olyan utalást sem, ami azt mutatná, hogy bármikor megkérdőjeleződött volna benne, mi a célja. Bármennyire nehéz is volt, ő kitartott, és

ennek az lett az egyik eredménye, hogy azok is büszkék rá, akik a nehéz gyermekkori nélkülöző időszakból ismerik.

„Középiskolásként mindig az volt a kérdés, hogy most akkor elmegyek dolgozni, hogy holnap tudjak mit enni, vagy bemegyek az iskolába éhesen. És én a tanulást választottam. Mai napig van egy ember a faluban, akinek mindig eszébe jut, ha meglát, hogy mindennap egy üres szelet kenyérral mentem ki a buszra, amit egyébként az iskolából szereztem. Másnap reggel azt ettem reggeliként. Mai napig mondja, hogy te vagy az, aki mindig üres kenyeret evett a buszmegállóban, és nézd, hova jutottál.”

Identitás és reziliencia

O. I. azt mondja, iskolai előmenetele során sosem érezte, hogy hátrányos megkülönböztetés érte volna származása miatt. Sőt, azt vallja, az egyetemen találkozott először azzal – szakkollégiumi csoporttársak beszámolóitól –, hogy valakit a származása miatt bármiféle negatív diszkrimináció érhet.

„... én a Dráva-völgye Középiskolába jártam, ahol akkor nem volt rajtam kívül cigány. Emiatt nem is ért diszkrimináció, mert az osztálytársaim általában jó helyről jöttek, tehát nagyon kevés volt az, aki ugyanilyen mélyszegénységből jött, mint én.”

„Éreztem persze, hogy nálunk otthon kicsit feketébbek az emberek, vagy nem tudom, cigányok. Meg kicsit más stílusban beszélgettünk, meg más dolgokról beszélgettünk...”

„Na igen, ez is egy ilyen dolog. Ezt az egyetemen alatt tudtam megfogalmazni. Otthon, Istvándiban személyekről beszélgettünk meg egymásról. Ki-mit csinált. Az egyetemen viszont dolgokról beszélgettünk. Tervekről beszélgettünk, tárgyakról, élményekről, tudományos munkáról. Otthon meg, ugye, csak a veszekedés, csak a másik lehordása, pletyka satöbbi. Hatalmas különbség.”

O. I. nem érzékelte, hogy középiskolában jelentős lett volna a roma/cigány származásúak aránya az iskolában, így nem is foglalkoztatta igazán az a kérdés, hogy neki mi a származása. Az egyetemen szembesült azzal, hogy a cigány/roma származás társadalmi megélése nem mindenki számára ennyire zökkenőmentes.

„Tehát nem volt középiskolában cigány körülöttem meg ilyesmi. És akkor kezdett az identitásom kialakulni, meg megjönni a fejemben, hogy én egy ilyen ember vagyok, amikor bekerültem a Roma Szakkollégiumba. Ja, hogy más cigányokat például bántanak a szórakozóhelyeken? Mi nem is jártunk ilyenekre, úgyhogy nem tudtam.”

A mélyszegénység terhe I. életében sem tűnt el nyomtalanul. A hideghez és az éhezéshez kapcsolódó negatív megélésekre a mai napig rossz visszagondolnia.

„Utálok fázni, és utálok éhes lenni. Ezekben volt részem sokáig. Ezt a mai napig hordom.”

Barátairól nem beszélt sokat, annyi viszont világossá válik az elmondottakból, hogy társas kapcsolataiban a közös gondolkodás a mérvadó.

„A legtöbbje nem cigány. Így alakult. Amúgy a Roma Szakkollégiumban vannak romák is, persze. Tehát teljesen változó az összetétel. Mindig az ember a legfontosabb, nem a származás.”

O. I. legjelentősebb megküzdési stratégiáját az egyetemi évek alatt sajátította el.

„Az egyetemen tanultam azt a szót, hogy pozitív átkeretezés. Ez segített sokat.”

A beszélgetés során végig érződött, hogy I. magabiztos, pozitív önbecsüléssel rendelkező fiatalember, akinél a származással kapcsolatos társadalmi stigmatizáció megélése nincs jelen a mindennapjaiban. Mindig arra koncentrál, hogy milyen pozitívumok vannak az életében, azt tartja szem előtt, hogy a fejlődéshez folyamatosan bátorságra és megújuló szemléletre van szükség.

„Boldog vagyok, jól érzem magam teljesen... Meg tudtam valósítani olyan dolgokat, amikről más csak álmodni mer. Gyermekkoriban vágyott helyekre elmentem, láttam dolgokat. Voltam Amerikában. Azt gondolom, hogy nagyon sok minden olyat csináltam, amit más nem. Van egy jó jövőképem. Most már van egy hely, ahova hazamegyek. Van szakmám is. Ha úgy van, elmehetek abba is. Mindig van lehetőség.”

„Azt kell nézni, hogy mit nyerünk, nem azt, hogy mit veszíthetünk. Mindig előre! Arra kell néznünk, amerre megyünk, különben elbotlunk.”

O. I. narratívája középpontjában – az önmagát is segítő – romákat támogató egyetemi programok állnak, melyek jó hangulatú, fejlődésre fókuszáló tanulmányi közösségekként vannak jelen az életében, és amelyek által megtalálta saját útját, megismerte önmagát. A gyermekként megélt nehézségek érezhetően nem okoztak nála áthidalhatatlan lelki megterhelést, amiben szintén az említett programoknak lehet védő-óvó szerepük. A családjával kapcsolatban nem jutunk igazán mély információkhoz, rokoni kapcsolatokról egyáltalán nem beszélt. O. I. cigánysághoz való kötődésének mértéke számomra nem igazán kristályosodik ki a beszélgetésünkből. Azonban az egyértelműen érződik, hogy identitását nem az határozza meg, hogy hova született, hanem az, amit azóta mindennap igyekszik maga köré felépíteni. Az őt támogató iskolai közeg kialakította benne azt a kollektív szemléletre épülő társadalmi felelősségérzetet is, mely által a tanításban látja annak lehetőségét, hogy önmaga is hozzájárulhasson minél több diák tanulmányi fejlődéséhez.

A kutatási eredmények összegzése

Diplomadolgozatom témájául a mélyszegénységbe született, Somogy vármegyei kötődésű roma/cigány férfiak életútvizsgálata áll arra tekintettel, hogy milyen tényezők mentén ítélik ma már önmaguk is sikeresnek az életüket. Narratív interjúk kutatásom célja az volt, hogy minden alany életében, minél mélyebben feltárjam azon aspektusokat, melyek a társadalmi státuszuk előremozdításában szerepet játszottak, és amelyek meghatározzák múltjukat, jelenüket és jövőorientációjukat. Emellett célom volt az is, hogy bizalmat építve megismerjem a mintába bevont személyek életét, életkörülményeit, életútjukon keresztül átadható gondolatait és gondolkodásmódjait.

Az elkészült interjúkat feldolgozva, az alábbi közös metszetek lettek azonosíthatóak:

A mélyszegénység mindenki életének kiindulópontja volt. A család alacsony szocioökonómiai státusza, illetve a szülők alacsony iskolázottsága mindhárom esetben azonos, ebből következően a szülői motiváció csekély mértékben volt domináns az iskolai mobilitást tekintve. A vizsgálatomba bevont személyek esetében ezzel együtt az a tézis nem igazolódott, hogy az underclass olyan

generációs örökség, melyből a kiemelkedés lehetősége a roma/cigány származású emberek számára áthidalhatatlan (Ladányi–Szelényi, 2004). Interjúalanyaim esetében az underclassból való oktatási kiemelkedés több ponton is megfigyelhető iskolai előrehaladásukban. Tekintve, hogy többségében eredményesen működött az iskola-család közötti kommunikáció (Híves, 2006), jelen volt a megfelelő pedagógiai kultúra (Nahalka, 2016), így a kulturális különbségek áthidalásaként (Örkény–Vári, 2009) sikeres társadalmi integráció jöhetett létre. A sikeres iskolai életutat előirányzó momentum, hogy mindhárom integrált oktatási rendszerben tanultak, ahol az oktatás szelekciós hatása nem volt tetten érhető, ezáltal esélyegyenlőséget teremtett a roma/cigány fiatalok számára is. Mindenki életében kiemelt fókusszal van jelen az oktatási intézmények támogató attitűdje, melyekben érződött az elismerés és bátorítás. Ez segítette a megfelelő önbizalom és önértékelés, valamint a meglévő tudáspotenciálok kiaknázásában. Minden kutatás során több életutat meghatározó személy került megnevezésre. Általában tanárok és baráti kapcsolatok azonosíthatók a társadalmi mobilitást támogató közegként. A tanulás, mint a társadalmi előrejutás esélye mindenkinél gyermekként tudatosult, és bár az iskolai karrierutakban eltérés mutatkozott (egy esetben nincs diplomaszerezés, egy esetben pedig a diploma megszerzése nem a középfokú tanulmányokat követően, hanem évekkel később történt meg), interjúalanyaimnál a roma/cigány etnikummal kapcsolatos hazai oktatási esélyegyenlőtlenségek tehát nem tapasztalhatóak (Nahalka, 2016). A tanulás igénye, mint erős belső motiváció jelenik meg mindenkinél, amely attitűd egész életükben elkíséri a vizsgált személyeket. Az önképzésnek, önfejlesztésnek mindhárom esetben kiemelt szerepet tulajdonítanak, mintegy állandó bizonyítási törekvés arra vonatkoztatva, hogy „igazolhassák” (sokszor önmaguk előtt is, nem pusztán társadalmi szinten) az eredményes, sikerekkel tűzdelt életüket.

A roma/cigány népesség eltérő szocializációs közegében jellemző féltés második interjúalanyomnál jelenik meg hangsúlyosan, azonban a családdal való szoros kapcsolat, az anyához való erős, meghatározó érzelmi kötődés mindenkinél jellemző (Forray, 2015). Összességében mindhárom esetben megfigyelhető, hogy az életútjuk vonatkozásában a családjukkal kapcsolatban tették a legkevesebb említést. Hogy ez a bennük szunnyadó kisebbségi komplexus

tudattalan megnyilvánulása-e vagy arra utaló momentum, hogy a vizsgálat tárgyát ismervén a sikeresség mögött a családi aspektust nem tartották számottevőnek, esetleg annak tükröződése, hogy alanyaim mindhárman férfiak, akik tudvalevően kevésbé éreznek késztetést az érzelmi/családi kapcsolatokkal kapcsolatos információk feltárására, magam sem tudom eldönteni. A társadalmi mobilitás során megfigyelhető jellegzetességek (Durst–Nyíró–Bereményi, 2022) azonban egyértelműen fellelhetőek narratíváikban. Az első interjúban szépen kirajzolódik a bikulturális roma identitás, melynek során megfigyelhető, hogy a származási családtól való eltávolodás miatt az egyén identitásválságot él meg a társadalmi felemelkedés során (Durst–Nyíró–Bereményi, 2022). Harmadik interjúm esetében kifejezetten domináns a romákat támogató oktatási programok szerepe, illetve az ebből adódó sikeres iskolai karrierút elősegítése (Durst–Nyíró–Bereményi, 2022). Mindhárom narratíva esetében hangsúlyozni kell a társadalmi mobilitás során megfigyelhető következő jellegzetességet, a származási közegnek való „tartozást”, illetve a feléjük irányuló „visszaadási” késztetést (Durst–Nyíró–Bereményi, 2022). Első esetben ezért van a mindenki felé irányuló önzetlen segítségnyújtás „mindenben”, második esetben ezért vannak az előadások, kapcsolatépítések és a videós tartalmak létrehozása, harmadik esetben pedig a tudásátadás erőteljes belső igénye és a mentorprogramok általi identitáserősítés és közösségépítési törekvés.

A bevont személyek életében a roma/cigány társadalom megítélése és aszimulációs társadalmi felelőssége eltérő módon van jelen. A cigány–magyar társadalmi együttélésről dominánsan kizárólag a legidősebb alany esetében esik szó, feltételezhetően azért, mert élettapasztalatára építve neki van a legrelevánsabb jártassága ezzel kapcsolatban. Talán pont ennek tulajdonítható az is, hogy a három személy közül az első férfi volt az, aki nyíltan kijelentette magáról, hogy „Cigány vagyok!” a másik két alany esetében az érződik, hogy a felfelé irányuló mobilitásuk részeként „Nem foglalkozom a származással. Nem központi kérdés.” elv mentén határozzák meg identitásukat. Hogy ez a „jelen-ség” annak köszönhető-e, hogy az ő társadalmi felemelkedésük szintje – valamint abból adódó modernizációs és mobilizációs attitűdjük (Kállai, 2009) – már nem tulajdonít jelentőséget az etnikai alapú megkülönböztetésnek, vagy eredendő beállítódásuk szerint „mindannyian emberek vagyunk” szintűgy vita

tárgya lehet, mindenesetre úgy vélem, ezzel kapcsolatban figyelemreméltó lenne pár évtized múlva egy olyan kutatást végezni, hogy a következő időszakban családot alapító interjúalanyaim gyermekeinél milyen önidentitás kerül majd meghatározásra.

Összehasonlító elemzés az Óhidy-féle kutatással

Óhidy Andrea 2012-ben végzett kutatása során Budapesten és Pécsen élő, tíz roma, illetve cigány származású, halmozottan hátrányos helyzetből induló nő narratív életútinterjúja segítségével vizsgálta, hogy milyen segítő és hátráltató tényezők mentén sikerült eljutniuk a diplomáig. Kutatásának fő konklúziója alapján az alábbi, 3. számú táblázatban megkísérlem összefoglalni az ő kutatási eredményeinek és a saját narratív interjúk kutatásomnak az eredményeit.

3. táblázat: Segítő és hátráltató tényezők a roma, cigány nők iskolai pályafutása és a roma/cigány férfiak iskolai pályafutásának összehasonlítását tekintve

(Forrás: Óhidy Andrea: A roma közösségi kulturális tőke szerepe roma és cigány nők sikeres iskolai pályafutásában – egy kvalitatív kutatás eredményei, illetve saját kutatási eredmények)

TÁMOGATÓ TÉNYEZŐK		HÁTRÁLTATÓ TÉNYEZŐK	
Sikeres nők 2012	Sikeres férfiak 2024	Sikeres nők 2012	Sikeres férfiak 2024
Egyéni tanulási motiváció/megfelelési kényszer	iskola – integrált oktatás	szegénység	mélyszegénység
Szülői motiváció	támogató pedagógus attitűd	konfliktus a családdal	válás
Iskolai diszkrimináció hiánya	belső motiváció	iskolai diszkrimináció	megfelelési kényszer
Roma segítő programok	pszichés és kognitív erőforrások kiaknázása	tanárok	társadalmi diszkrimináció
Tanári motiváció	önismeret	férj	
Gandhi Gimnázium	segítő programok	szülők tájékozatlansága	

Barátok	barátok, közös- ségi élmények	kollégák	
Munkahely	munkahely	munkaadó	
Egyetem	család	személyes bizonyta- lanság	

Az összevetésből kitűnik, hogy saját vizsgálatom során jóval kevesebb hátráltató tényező volt azonosítható a narratívákban. A sikeres iskolai karrierutat bejáró nők esetében a szülői támogató háttérnek kiemelt szerep jutott, ezzel szemben a jelenlegi kutatásban vizsgált férfiak életében a szülői aspiráció vagy nem, vagy csekély mértékben jelent meg. A nőkkel végzett kutatás során a legtöbbször említett segítő tényező a saját belső motivációjuk volt, míg a férfiakkal végzett eredmények azt mutatják, hogy a támogató, elfogadó iskolai légkörnek, illetve a segítő faktorként megjelenő tanári attitűdnek van a legdominánsabb szerepe, majd ezt követi a belső motivációs faktor. A férfiakkal készített kutatás rámutat arra, hogy nagyon fontos szerepe van a sikeressé válás során, hogy milyen belső, pszichés tartalékokkal bír valaki és azt hogyan tudja hasznosítani. A romákat támogató programok mindkét vizsgálat esetében fellelhetőek, igaz, a férfiaknál egy életútnál van ennek kiemelt szerepe. Ami azonban mindkét kutatás során egyértelműen beazonosítható, hogy a barátoknak, a közösségi támogató közegeknek szintén nagyon hatékony támogató erejük van abban, hogy a roma/cigány fiatalok célokat tűzzenek ki és támogató közegben könnyebben megvalósítsák törekvéseiket.

Összegzés

A különböző magyarországi népcsoportok társadalmi együttélésével – annak sikeres vagy sikertelen asszimilációs törekvéseivel – multidiszciplináris kontextusban foglalkozni nem újkeletű dolog. Számos kutatás és vizsgálat leírásában olvashatunk arról is, hogy milyen faktorok befolyásolják azt, hogy valaki az életét „sikerre vigye”. A két témakör metszetében találtam meg azt a területet, amely diplomadolgozatom témáját adja. Jelen kutatásom során azt a vizsgálati célt tűztem ki magam elé, hogy a legnagyobb számú magyarországi kisebbség – a roma/cigány népesség – kapcsán megkíséreljek választ találni arra, milyen tényezők teljesülése esetén tud valaki eljutni a mélyszegénységből az elégedettségig, ilyen értelemben tehát önmaga által sikeresnek érezni az életét. A vizsgálat relevanciájának érdekében kutatásom módszerül a narratív életútinterjút mint kvalitatív kutatást alkalmazom. Vizsgálatom résztvevője három Somogy vármegyei illetőségű, mélyszegénységből indult roma/cigány származású férfi, akik életére a gyors ütemű társadalmi mobilitás jellemző. A célom mindhárom esetben az volt, hogy az interjúalanyok szubjektív beszámolóinak megismerése során megtaláljam azokat a fő szegmenseket, amelyekre felfűzhető individuális sikertörténetük. Kutatásom tapasztalati értéke számomra kiemelkedő, mert mindhárom vizsgálatba bevont személlyel olyan bizalmi viszonyt sikerült kiépítenem, mely lehetőséget teremtett, hogy megismerhessem az életútjukon keresztül átadható gondolataikat és gondolkodási struktúráikat. Vizsgálati eredményeim rámutattak arra, hogy az underclass-ból való kitörés a három kutatásba bevont alany esetében sikeres társadalmi integrációt is eredményezett, melyhez az utat az oktatási mobilitás tette lehetővé. A társadalmi mobilitást kísérő jellegzetességek (mint a bikulturális roma identitás, a romákat támogató oktatási programok kiemelt szerepe, továbbá a származási közeg felé való „visszaadási” kötelezettség érzése) mindhárom esetben igazolódott. Kutatási kérdéseimre konkrét, extenzív válaszokat kaptam, melyek ismerete hozzájárul annak megértéséhez, hogy az érték mindig maga az ember. Elemzésem hasznosíthatóságának mindenképpen gátat szab, hogy nagyon csekély fővel készült a vizsgálat. Tekintve azonban, hogy egy kvalitatív

kutatásról van szó, a mintákhoz való hozzáférésem lehetősége pedig erősen korlátozott volt, azt gondolom, sikerült néhány olyan információhoz jutni, amelyek a szakirodalommal összevetve – azzal összhangban vagy éppen attól eltérően – a roma/cigány népcsoportokhoz tartozó emberek életébe mélyebb betekintést nyújt, ezáltal olyan rendkívül értékes információkat ad, melyek elősegíthetik a többségi társadalom és a roma/cigány népesség össztársadalmi kontextusának megértését.

Felhasznált irodalom

- Babusik Ferenc (2004): *A romák egészségi állapota és az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférése – II. rész.* In: *Beszélő*, 9(11). Letöltés dátuma: 2024. 03.02. forrás: URL: [Állapot-, mód-, és okhatározók | Beszélő \(c3.hu\)](#)
- Bencéné Fekete Andrea (2015): Társadalmi különbségek csökkentése a tanodai program segítségével. In: Bencéné Fekete Andrea (szerk.): *Innovatív módszerek a köznevelés gyakorlatában: II. Kárpát-medencei nemzetközi módszertani konferencia és módszervásár.* Kaposvár: Kaposvári Pedagógiai Kar.
- Bencéné Fekete Andrea (2016): Segítsünk tanulni! De hogyan? A szociokulturális hátránnyal rendelkező cigány gyerekek tanulási szokásai. In: Karlovitz Tibor (szerk.): *Tanulás és fejlődés. A IV. Neveléstudományi és Szakmódszertani Konferencia válogatott tanulmányai.* 2016 ISBN 978-80-89691-31-9 p. 64-74. Letöltés dátuma: 2024. 02.01. forrás: URL: [24BenceneFeketeAndrea \(irisro.org\)](#)
- Béres Judit (2015): Hátrányos helyzetű középiskolások személyiségfejlesztése biblioterápiával. In: Torgyik Judit (szerk.): *Százarcú pedagógia.* Komarno: International Research Institute Komarno, p. 36–43. Letöltés dátuma: 2024. 02. 05. forrás: URL: [15BeresJudit \(irisro.org\)](#)
- Bordács Margit (2001): A pedagógusok előítéletességének vizsgálata roma gyerekeket is tanító pedagógusok körében. In: *Új pedagógiai szemle*, 51(2), 70-89. Letöltés dátuma: 2024. 02. 07. forrás: URL: [Új Pedagógiai Szemle2001 február - EPA - www.epa.hu \(oszk.hu\)](#)
- Bourdieu, Pierre (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése.* Budapest: Gondolat Kiadó.
- Csepeli György (2008): *Cigányok és gádzsók. Romakép a magyar társadalomban.* p. 1–6. Letöltés dátuma: 2024. 01.15. forrás: URL: [www.csepeli.hu/pub/2008/csepeli ciganyok gadzsok.pdf](#)
- Csillei Béla (2012): Szándék és valóság: roma fiatalok a felsőoktatásban. In: *Economica.* 2012. Különszám pp. 5–23. Letöltés dátuma: 2024. 02. 10. forrás: URL: [\(PDF\) Economica 2012_Kulonszam.1.pdf | Béla Csillei - Academia.edu](#)
- Dupcsik Csaba (2009): *A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében, 1890–2008.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Durst Judit – Nyíró Zsanna – Bereményi Ábel (szerk.) (2022): *A társadalmi mobilitás ára. Első generációs diplomások és az osztályváltás következményei.* Budapest: Gondolat Kiadó – Társadalomtudományi Kutatóközpont
- Erős Ferenc (2007): Irányok és tendenciák az előítéletek kutatásában. In: *Educatio*, 2007/1. pp. 3-9. Letöltés dátuma: 2024.02.11. forrás: URL: [0701_1.indd \(oszk.hu\)](#)
- Eröss Gábor – Gárdos Judit (2008): Előítéletes társadalom vagy diszkriminatív iskola? In: Eröss Gábor, Kende Anna (szerk.): *Túl a szegregáción: Kategóriák burjánzása a közoktatásban.* Budapest: L'Harmattan, p. 49-82.
- Fogarasi Antalné (2007): A roma/cigány közösségek kultúrája és túlélési stratégiái. In: *Tudás-Kreativitás-Fejlesztés.* 2007. 12. évf. 1. szám p. 29-34. Letöltés: 2024. 01. 21. forrás: [Szín 12/1. 2007. február \(oszk.hu\)](#)

- Forray R. Katalin–Hegedűs T. András (2003). *Cigányok, iskola, oktatáspolitiká*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Forray R. Katalin (2015): *Mások-e a cigány gyermekek?* Letöltés dátuma: 2024. 01. 11. forrás: [Dr. Forray R. Katalin - Mások-e a cigány gyermekek? \(youtube.com\)](#)
- Forray R. Katalin (2022): *Romológia című előadása*. Letöltés dátuma: 2024. 01. 09. forrás: [dr. Forray R. Katalin: Romológia című előadása 2022.10.20. \(youtube.com\)](#)
- Híves Tamás (2006): A hátrányos helyzet az oktatás területi kutatásban. In: *Educatio*, 2006. 15. évf. (1), 169-174.
- Kemény István (2001): A magyarországi roma (cigány) népességről. In: Kovalcsik Katalin (szerk.): *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem; Iskolafejlesztési Alapítvány; Oktatási Minisztérium, p. 159–174.
- Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Kézdi Gábor (1999): Iskolázottság és keresetek. In: Varga Júlia (szerk.): *Középkép Oktatás és munkaerőpiac*. p. 43–63. Letöltés dátuma: 2024. 03.15. forrás: [KÖZELKÉP OKTATÁS ÉS MUNKAERŐPIAC. Szerkesztette VARGA JÚLIA - PDF Free Download \(docplayer.hu\)](#)
- Ladányi János – Szelényi Iván (2004): *A kirekesztettség változó formái*. Budapest: Napvilág
- Molnár László – Skultéty László (1999): Egy vita margójára, avagy mit is tudunk a romákról? *Szociológiai Szemle*, 1999(2). Letöltés dátum: 2024. 01. 28. forrás: [Molnár László-Skultéty László \(szociologia.hu\)](#)
- Nahalka István: *Oktatás 2016* (videodokumentum). Letöltés dátuma: 2024. 04. 10. forrás: URL: [Nahalka István: Oktatás 2016 \(youtube.com\)](#)
- Óhidy Andrea (2016): *A halmozottan hátrányos helyzetből a diplomáig. Tíz roma és cigány nő sikertörténete a magyar oktatási rendszerben*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.
- Orsós Anna (2020): Szükségletek és a jogi szabályozók – avagy fókuszban a cigány nemzetiségi oktatás. In: *Educatio*, 29(3), pp. 394–408. DOI: 10.1556/2063.29.2020.3.5 Forrás: [Educatio 2020./3. szám \(oszk.hu\)](#)
- Örkény Antal-Vári István (2009): Szempontok és kérdőjelek a magyarországi roma kisebbség tanulmányozásához. In: *Fundamentum*, 2009/2, 5–16. Letöltés dátuma: 2024. 02. 01. forrás: [EPA02334 Fundamentum 2009 02 005-016.pdf \(oszk.hu\)](#)
- Pitirim Sorokin (1959): *Social Mobility From Pitirim Sorokin, Social and Cultural Mobility*. New York: The Free Press. Letöltés dátuma: 2024. 04.10. forrás: [Pitirim Sorokin - Social Mobility \(archive.org\)](#)
- Rostás-Farkas György (2000): *Ósi cigány mesterségek és foglalkozások*. Budapest: Cigány Tudományos és Művészeti Társaság. ISBN: 963004269X
- Szabóné Kármán Judit (2012): *A magyarországi roma/cigány értelmiség historiográfiája, helyzete, mentális állapota*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Törzsök Judit (2001): Kik az „igazi cigányok”? In: Kovalcsik Katalin (szerk.): *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem; Iskolafejlesztési Alapítvány; Oktatási Minisztérium, p. 29–52.

- Varga Aranka (2014): Hátrányos helyzet az iskolarendszerben. In: Cserti Csapó Tibor (szerk.): *Legyen az esély egyenlő – Esélyteremtés a Sásdi kistérségben*. Pécs: PTE-Sásdi Többcélú Kistérségi Társulás. Letöltés dátuma: 2024. 01.16. forrás: [\(PDF\) Hátrányos helyzet és az iskolarendszer | Aranka Varga - Academia.edu](#)
- Varga Aranka (2016): A hazai oktatási integráció – tapasztalatok és lehetőségek. In: *Neveléstudomány. Oktatás – Kutatás – Innováció. Tanulmányok*. 2016/1.
- Varga Aranka (2015): Esélyegyenlőség és inklúzió az iskolában. In: Varga Aranka (szerk.): *A nevelésszociológia alapjai*. Pécs: PTE BTK Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Wlislócki Henrik Szakkolégium. DOI: 10.15170/BTK.2015.00003
- Yosso, T. J. (2005): Whose culture has capital? A critical race theory discussion of community cultural wealth. *Race Ethnicity and Education*, 8(1), 69–91. doi:10.1080/1361332052000341006 Letöltés: 2024. 03. 21.

Mellékletek

Függelék

Táblázatjegyzék

1. számú táblázat: A cigány lakosság arányának változásai a három, reprezentatív kutatás idejét tekintve
(Forrás: Kemény–Jankó–Lengyel (2004): A magyarországi cigányság 1971-2003)
2. számú táblázat: Segítő és hátráltató tényezők a roma, cigány nők iskolai pályafutását tekintve
(Forrás: Óhidy Andrea (2016): A roma közösségi kulturális tőke szerepe roma és cigány nők sikeres iskolai pályafutásában – egy kvalitatív kutatás eredményei)
3. számú táblázat: Segítő és hátráltató tényezők a roma, cigány nők iskolai pályafutása és a Somogy vármegyei illetőségű roma/cigány férfiak iskolai pályafutásának összehasonlítását tekintve
(Forrás: Óhidy Andrea (2016): A roma közösségi kulturális tőke szerepe roma és cigány nők sikeres iskolai pályafutásában – egy kvalitatív kutatás eredményei, illetve saját kutatási eredmények) szerkesztés: saját munka

Nyilatkozatok

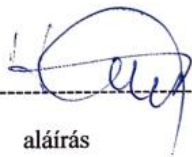
Interjú felhasználásról szóló nyilatkozatok

Hozzájáruló nyilatkozat diplomadolgozathoz készült fényképek közléséhez és interjú szövegének felhasználásához

Alulírott Kalborcsa István (név)
Anyja neve: Orsi László
Születési hely, idő: Szécsény 1951. 08. 20
Lakcíme: 1524. Rábócsa Fűrdő u. 6 a

Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 2:48. § alapján hozzájárulásomat adom ahhoz, hogy rólam készült fényképeket és a velem készült interjú szövegét VARGA-ARACSI ANITA, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campus Neveléstudományi Intézetének neveléstudomány mesterszakos hallgatója, diplomadolgozatában anonim módon azt felhasználja.

Kelt: 2024. 01. 06.

aláírás

**Hozzájáruló nyilatkozat diplomadolgozathoz készült fényképek közléséhez
és interjú szövegének felhasználásához**

Alulírott Orsós Lajos (név)

Anyja neve: Orsós Margit

Születési hely, idő: Nagyatád, 1986.07.16.

Lakcíme: 7511 Ötvöskónyi Kónyi utca 63 a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 2:48. § alapján hozzájárulásomat adom ahhoz, hogy rólam készült fényképeket és a velem készült interjú szövegét VARGA-ARACSI ANITA, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campus Neveléstudományi Intézetének neveléstudomány mesterszakos hallgatója, diplomadolgozatában anonim módon azt felhasználja.

Kelt: 2024.01.20.

Orsós Lajos

aláírás

**Hozzájáruló nyilatkozat diplomadolgozathoz készült fényképek közléséhez
és interjú szövegének felhasználásához**

Alulírott ORSÓS ISTVÁN (név)

Anyja neve: VÉGVÁRI IBOLYA

Születési hely, idő: NAGYATÁN

Lakcíme: 7570, Barcs Hőz utca 17. a

Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 2:48. § alapján hozzájárulásomat adom ahhoz, hogy rólam készült fényképeket és a velem készült interjú szövegét VARGA-ARACSI ANITA, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campus Neveléstudományi Intézetének neveléstudomány mesterszakos hallgatója, diplomadolgozatában anonim módon azt felhasználja.

Kelt: Barcs, 2014. 04. 11

Orsós István

aláírás

NYILATKOZAT

a záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió¹ nyilvános hozzáféréseiről és eredetiségéről

A hallgató neve: VARGA - ARACSI ANITA
A Hallgató Neptun kódja: SESSPQ
A dolgozat címe: AZ UNDPOLAS REVOLÚCIÓJA
A megjelenés éve: 2024
A konzulens intézetének neve: NEVELÉSTUDOMÁNYI INTÉZET
A konzulens tanszékének a neve: SAKADIDAKTIKAI TANSZÉK

Kijelentem, hogy az általam benyújtott záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió² egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkor szellemi tulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: 2024 év 04 hó 15 nap

Varga-Anita-Anita
Hallgató aláírása

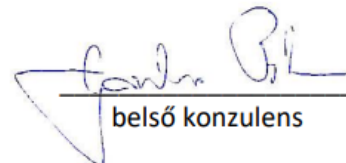
NYILATKOZAT

Varga-Aracsi Anita (Neptun-azonosítója: SJ35PQ) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót¹ áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védésre **javaslom** / **nem javaslom**².

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen **nem**^{*3}

Kelt: Kaposvár 2024. év április hó 14. nap

belső konzulens